

IUGOSLAVII ȘI BĂRĂGANUL (1955)

*Miodrag Milin**, *Andrei Milin***

Cuvinte cheie: deportare, chiaburi, banateni, sarbi, minoritati, normalizarea relatiilor
Keywords: deportation, koulaks, banatians, Serbs, minorities, normalization of relations

The Yugoslaves and the Baragan Question (1955)

(Abstract)

The death of the Soviet dictator Stalin brought to end the extreme tension among the countries of Eastern Communist Block and the Tito's Yugoslavia. After the visit of new soviet leader Hrusciov to Belgrade, slowly followed new steps toward a normalization of relations. The Yugoslav diplomacy started acting in Bucharest too, beginning with Summer and Autumn of 1955, in order to bring to end the deportation (of living in border area with Yugoslavia banatians) in Baragan plain and turn them home. The authors give a presentation of some relevant papers from Yugoslav diplomatic archives, revealing the pourparles taken place with Romanian communist rulers, in order to bring to a positive resolution the question of Baragan deportation.

Introducere

Cercetând cu ani în urmă la Arhiva diplomatică de la Belgrad problema deportării în Bărăgan, am avut surpriza să vedem o relativ corectă evaluare a momentelor de început ale acestei tragedii care a lovit atât de crunt satele bănățene din fâșia de graniță cu Iugoslavia de-atunci.

Reacția diplomației iugoslave, atâta cât mai putea să se exercite din România, cu libertate de mișcare extrem de redusă și efectiv înjumătățit prin măsurile restrictive de la București¹, decapitată și la propriu, prin „defectarea” ambasadorului în funcție², a fost totuși una energică și relativ eficientă. Belgradul este bombardat cu telegrame și

scrisori (unele via SUA, pentru a se evita cenzura necruțătoare) despre dezastrele care au lovit satele bănățene de pustă, dar și starea disperată a celor dizlocați și abandonți sub cerul liber la marginea pustiei Bărăganului³.

La nici zece zile de la dizlocare (28 iunie 1951) s-a înaintat o notă de protest din partea iugoslavă către Ambasada RPR de la Belgrad față de cele întâmplate.⁴ Cum era previzibil, rămânând acest demers fără de efect, la mai puțin de o lună reprezentantul permanent iugoslav la ONU îl înștiința pe secretarul general al Organizației mondiale despre conținutul protestului iugoslav⁵. Cu acordul secretarului general ONU Trigve Lie și prin mijlocirea iugoslavului D. Protitch, directorului de departament de la Consiliul de securitate,

* Academia Romana, Filiala Timisoara; e-mail: miomi333@yahoo.com

** Muzeul Satului Banatean, Timisoara; e-mail: andrei.milin@gmail.com

¹ Миодраг Милин, Андреј Милин, Срби и Румуније и румунско – југословенски односи. Прилог и грађа. 1944–1949./ M. Milin, A. Milin, *Sârbii din România și relațiile româno – iugoslave. Studii și documente...*, Timișoara, 2004. Documentul 55, 6 noiembrie 1948. Raport de serviciu, către Oficiul de la Belgrad: doi membri ai ambasadei au fost somați să părăsească România în 48 de ore. Li s-a imputat că au difuzat „neadevăruri” despre România..., 229–230.

² Ambasadorul Radonja Golubović a defectat la 1 august 1948, devenind la scurt timp propagandistul antiugoslav de serviciu la oficina din Moscova. (M. Milin, A. Milin, *op. cit.*, 213. (Doc. 44, 1 august 1948: Ambasadorul Radonja Golubović a înștiințat ziarul „Scânteia” despre abandonarea liniei lui Tito...).

³ Vezi relatările reproduse în Миодраг Милин, Љубомир Степанов, Срби из Румуније у Бараганској Голготи, друго допуњено издање, Темишвар, 2002, 225–254 (Архив Савезног секретаријата за иностране послове, Београд, Фонд Политичка архива, фасцикла 74, бр. 48881/ 1951; 44740/1951; 410962/1951; 419234/1952; 417228/1952;44489/1953); vezi în traducere românească M. Milin, Lj. Stepanov, *Sârbii din România în Golgota Bărăganului*, traducere din limba sârbă Ivo Muncian, Timișoara, 2003, 218–247.

⁴ Архива Министарства федерал ал афацилор естерне, Белград, *Fondul Arhiva politică*, fascicula 74, nr. 4881/1951; M. Milin, Lj. Stepanov, *op. cit.*, 220–224.

⁵ *Ibidem*.

conținutul notei a fost distribuit, deja la 20 iulie 1951, sub formă de circulară, tuturor delegațiilor membre ale ONU⁶.

Primele semne, extrem de timide, de destindere româno – iugoslavă le putem observa abia din vara anului 1953 când, în decursul lunii iunie a avut loc, la Timișoara, Conferința de reglementare a disensiunilor de graniță și aplanarea șirului de incidente soldate, de-a lungul anilor de tensiune, cu mai multe victime⁷. Din relatările păstrate în sursa iugoslavă reiese că această conferință a fost, deocamdată, mai degrabă o întâlnire „de lucru” a agenților celor două servicii secrete aflați de astădată sub acoperire „diplomatică”. Cum-necum, a fost un prim semn palpabil al dezghețului de după sfârșitul teribil al lui Stalin.

Terenul fertil pentru această destindere, dacă e să privim dinamica puterii comuniste din România prin disputa Gheorghiu-Dej – Ana Pauker, trebuie căutat în gruparea dominantă, de sub autoritatea lui Dej. Spre deosebire de ferocitatea nimicitoare și obtuză a discursurilor antiugoslave din rostirile Anei Pauker⁸, ale lui Teohari Gergescu⁹ sau Iosif Chișinevschi¹⁰, intervențiile rostite de către

⁶ *Ibidem*, 225. („...United Nations – New York. 20. July 1951. Dear Mr. Ambassador, I have the honour, on behalf of the Secretary-General, to acknowledge the receipt of your letter dated 17 July 1951, No. Br. 665, together with a copy of a Note No. 48881 of June 1951, addressed to the Romanian Government by the Government of the Federal People's Republic of Yugoslavia. I further have the honour to inform you that copies of your letter and of its enclosure are being reproduced as an A/document for circulation to all members of the United Nations. Please accept...D. Protitch Principal Director in charge of the Department of Security Council Affairs”). Demersul acesta n-a avut vreun efect concret în vremea stalinismului celui mai dur. Va fi însă receptat mai târziu, atunci când România și-a depus candidatura de membru la ONU. Aceasta va trece, în cele din urmă (la 14 decembrie 1955) nu însă și fără peripecii: obstrucția iugoslavilor (din cauza tergiversării la nesfârșit a soluționării chestiunii Bărăganului) ducând spre sfârșit la o etichetare dură a regimului de dictatură din România, fiind caracterizat ca unul la fel de nedemocrat precum regimul generalului Franco din Spania.

⁷ Vladimir Cvetković, Miodrag Milin, *Tratativele din Timișoara în 1953*, în M. Milin (editor), *Sârbi din România în secolul XX*, Cluj-Napoca, 2012, 114–125.

⁸ Expunerea tov. Ana Pauker de la Ploiești, „Scânteia”, 10 iulie 1948. (M. Milin, A. Milin, *op. cit.*, doc. 36, 196–198).

⁹ Cuvântarea ministrului de interne Teohari Georgescu de la Timișoara, „Scânteia”, 7 iulie 1948. (*Ibidem*, doc. 33, 187–188). Creatorul sinistru al Securității. (Laurențiu Ungureanu, Radu Eremia, *Apostolii lui Stalin. Cercul brutelor*, II, 5–23).

¹⁰ Iosif Chișinevschi, ideologul-șef al campaniei anti-ugoslave și cel mai înverșunat politruc în reprimarea dizidenței sârbești. Cel mai odios exponent al prolet-cultismului din România. Iată o mostră din perorațiile sale anti-ugoslave, la congresul „partizanilor păcii”: „Frica de pace...a început să-i cuprindă pe agenții trădători din conducerea Iugoslaviei...

Gheorghiu-Dej presupuneau și o logică oarecum duplicitară, pentru început atenuând ascuțișul criticii „revizionismului” de la Belgrad¹¹. În particular însă, liderul comuniștilor români dădea frâu liber simpatiei sale admirative pentru verticalitatea deplină a comuniștilor iugoslavi¹².

Totul se desfășoară încă sub semnul mesajului primit de la Moscova. După tranșarea în favoarea sa a disputei pentru putere, Hrușciov, noul lider sovietic, abil și imprevizibil, dă semnalul unui nou curs și față de Iugoslavia.

De acum și conducătorii români adoptă o atitudine rezervată, oarecum bipolară față de Iugoslavia. Moghioroș, Drăghici, Bodnăraș, lucrează la un plan de măsuri privind întărirea securității militare, grănicerești și politice la granița cu Iugoslavia. Gheorghiu-Dej sugerează Biroului politic (în ședința din 10 aprilie 1953) ca, deocamdată, să fie stopată sarabanda proceselor titoiștilor „ca să nu stricăm cu pripeala noastră... ofensiva de pace începută de Uniunea Sovietică”¹³. Pas cu pas, din vara lui 1954, au fost reluate și relațiile diplomatice.

Trebuie că acest important moment al noului curs româno – iugoslav a debutat sub auspiciilor favorabile, odată ce ambasadorul Vuianovici și

Căpeteniile iugoslave...încearcă să ascundă trădarea socialismului...Iugoslavia decade pe zi ce trece, într-o piață de consum a culturii reacționare occidentale...Proiecții grandioase ale filmelor decadente americane se desfășoară în prezența autorilor, a Prezidiului și a Guvernului iugoslav... În sălile de cinematograf ale Iugoslaviei s-au stărnit însă manifestații... poporul nu iubește filmele americane cu gangsteri...Manifestanții au scandat ‘Vrem filme sovietice!’...” („Îndrumătorul cultural”, 8/1949) (Vezi pe larg M. Milin, *Începuturile sub imperiul „limbii de lemn”. De la „Iuda” Tito și „genialul” Stalin spre jaloanele comunismului autohton*, în M. Milin – editor, *Sârbi...*, 65–85).

¹¹ Discursul lui Gheorghiu-Dej în fața Activului de Partid din capitală, „Scânteia”, 9 iulie 1948. (M. Milin, A. Milin, *op. cit.*, doc. 35, 193–193).

¹² Într-o discuție cu un fost dizident iugoslav, domnul Milan Petrovici din București, domnia sa mi-a relatat un episod relevant în acest sens. Fost militar, trimis la studii în URSS și repatriat acasă, bănuț de simpatii pro-Stalin, s-a văzut constrâns să fugă peste graniță ca să scape de teroarea UDB-ei. Excelent sportiv, a trecut Dunărea înot, la Turnu-Severin. A fost ridicat de securitate și dus la București. În urma anchetei, nu mică i-a fost mirarea când s-a trezit în biroul lui Gheorghiu-Dej. Acesta l-a întâmpinat jovial, cu fraze de admirație pentru erismul iugoslavilor etc. Milan Petrovici numai înțelegea nimic; fugise din Belgrad, de spaima UDB-ei lui Tito – iar aici era elogiut, ca un prototip autentic de vocație titoistă ș. c. l. Va face carieră apoi ca radio-jurnalist, la „Vocea Iugoslaviei” ce se emitea de la București. (Vezi informații extrem de bogate în Arhiva CNSAS, București, *Fond Emigrația iugoslavă-Milan Petrovici*).

¹³ Nicoleta Ionescu-Gură, *Dimensiunea reprimării din România în regimul comunist. Disclocări de persoane și fixări de domiciliu obligatoriu*, București, 2010, 136.

consoarta sa au fost răsfățați da anul nou cu vinuri alese, țigări fine și trandafiri din partea galantului Dej. (Anexa 1). Un gest categoric de bună voință, Iugoslavia fiind și simbolic, pentru întâia dată, asimilată la tratamentul preferențial al țărilor „frățești” din Blocul comunist răsăritean.

De acum începe și ofensiva diplomatică a Belgradului, pe câmpul de confruntări al banchetelor, recepțiilor și adunărilor festive ocazionate de evidențierea oficială a noilor date de reper ale mitologiei comuniste: Ziua Poloniei, Bulgariei, Albaniei, Ungariei, chiar și a Chinei; tot atâtea posibile contacte de re-acordare a diverselor tonuri politice din cadrul corului diplomatic. Iar reprezentațiile majore sunt pentru marile festinuri de la 23 August și cel de ultim reper, de la 7 Noiembrie.

Ana Pauker cea bătaioasă și incomodă a eliberat scena, Chișinevschi, Pintilie¹⁴ și ceilalți păpușari moscoviți își pierd, pe zi ce trece, sensul utilității după ce Stalin numai este... Dej se impune ca prim actor în noul Birou politic, Olimpul de necontestat al Comunismului românesc.

Este de presupus că un prim contact mai „consistent” între liderul român și ambasadorul iugoslav s-a produs în jurul acestui moment de efervescentă reciprocă, marcat de anul nou 1955. Nu avem o confirmare pozitivă de arhivă (sau n-am dat de ea) dar o serie de indicii sugerează totuși acest fapt. Relatarea de la 19 octombrie, în urma întâlnirii celei mai „de substanță”, cu primul ministru comunist Chivu Stoica, readuce în discuție elementele formulate la o primă discuție cu Dej, petrecută cu 10 luni în urmă; aici conducătorul român ar fi formulat ipoteza că sârbii au fost deportați în Bărăgan din două motive: 1. Ca dușmani ai socialismului românesc; și 2. Ca exponenți ai chiaburimii, dușmanul noilor rânduieli colectiviste din agricultura românească.

Tezele „dejste” cu pricina sunt demolate în *Sinteza* de orientare pentru uzul Ambasadei iugoslave (din 4 august, în Anexe), elaborată de „experții” de la Internele din Belgrad, după toate aparențele originari și ei din Banatul românesc.

Această descâlcire a ghemului de probleme ale Bărăganului nu poate să înceapă cu adevărat decât după vizita-semnal a liderului sovietic la Belgrad și semnarea aici, la 2 iunie 1955 a *Declarației* de normalizare a relațiilor sovieto – iugoslave.

¹⁴ Gheorghe Pintilie (Pantelei Bodnarenco), temutul asasin al Securității, stăpân al dosarelor și adjunct al ministrului internelor Alexandru Drăghici. Figură sinistră din galleria „brutelor” sistemului comunist. (Laurtențiu Ungureanu, Radu Eremia, *op. cit.*, II, 24–34).

Istoriografia apologetică a mareșalului Tito a încercat să confere o dimensiune de epopee „Declarației de la Belgrad”¹⁵, ca act de penitență al succesorilor sovietici, pentru toate relele îndurate de iugoslavi din partea lui Stalin. În realitate „declarația” cu pricina este un document teoretic foarte modest, lipsit de încărcătură politică, cam apatic, schițând cu stângăcie reperatele conduitei rezonabile în relațiile internaționale: regula respectului reciproc, a suveranității, independenței, a coexistenței pașnice, neamestecului în afacerile interne ale celuilalt... tot fapte neutre, care să nu deranjeze dar să nici nu angajeze... Hrușcirov, cândva „clovnul de serviciu” din faza târzie a dictaturii lui Stalin, acumulasă în decursul obedienței tinereți suficiente resentimente pentru a-i înțelege în compasiune și pe iugoslavii aflați în aceeași suferință cu rănile trecutului. Capricios, adeseori și imprevizibil, noul lider sovietic trăia acum euforia descătușării și satisfacția triumfului asupra rivalilor Beria, Malencov, Molotov, nesfîindu-se, curând, să-l scoată din scenă și pe Jukov, cel care i-a netezit calea victoriei. Iar în plan extern dorea repararea nedreptății față de oamenii lui Tito. În această stare, deocamdată „de bine”, a consimțit și la reprezentația „declarației” iugoslavilor; care, se va dovedi cât de curând că nu o va lua în serios, căci nici nu spunea mare lucru. Deocamdată era sub efectul primirii extrem de cordiale și entuziaste de la Belgrad, cu toasturi, recepții și fraternitate, un pic comunistă¹⁶, un pic slavă de pretutindeni.

Alături de mult trâmbițata „declarație”, sovieticii au fost puși în temă de iugoslavi și cu problemele lor cu vecinii, care trebuiau și acestea să fie remediate; printre ele, problema deportării sârbilor în Bărăgan. Că lucrurile stăteau așa ne-o dezvăluie constatarea că în preajma lui Hrușcirov era și Mitin, ideologul șef al Biroului informativ și cel ce orienta

¹⁵ Veljko Mićunović, *Moskovske godine. 1956–195–8/Anii de la Moscova...*, Zagreb, 1977, 525–527. Mulțumim călduros mai tânărului confrate Zoran Stojić de la Belgrad pentru gestul amabil, de a ne pune la dispoziție această prețioasă sursă de informare, devenită o raritate bibliofilă.

¹⁶ Deja la Belgrad s-a pus la cale o nouă declarație de principii, mult mai politizată, a relațiilor cu Iugoslavia. Este așa-numita „Declarația de la Moscova”, semnată la 20 iunie 1956, cu ocazia vizitei de răspuns, a președintelui Tito în URSS. Aceasta încerca să sugereze că relațiile dintre cele două state socialiste trebuie așezate mai ferm pe principiile relațiilor dintre PCI și PCUS. Se încerca astfel asimilarea Iugoslaviei cu totul regulilor de bloc. De data aceasta Tito se codea să mai „aprofundeze” un asemenea dialog inegal. Inutil să adăugăm că, atât la venire cât și la întoarcere acasă, Tito a făcut largi escale prin România... (V. Mićunović, *op. cit.*, 529–530, passim).

de-acum noul curs sovietic, al reparațiilor cuvenite iugoslavilor.

Nu întâmplător Hrușciov a făcut apoi, la întoarcerea de la Belgrad, o escală semnificativă la București, unde au fost de urgență convocați și ceilalți parteneri de bloc, pentru consultări privind cursul viitor de urmat. Mare euforie când i-a fost prezentat ambasadorul Vuianovici; indicații operative, pentru Mitin, ca problemele iugoslave rămase încă nesoluționate să primească o soluție satisfăcătoare; de-acum știrile privind Iugoslavia trebuiau să primească doar o componentă pozitivă, să se consemneze doar realizările și nimic altceva. Dej se află mereu în preajmă, lucid, receptiv, abil în a se angaja pe un curs care-i satisfacea oarecum orgoliul propriu și propriile opinii, dublate însă și de încurajările Moscovei.

Aerul recepțiilor este însă sufocant, inconfortabil pentru cugetări mai aplecate, despre lucruri „delicate”, precum repararea nedreptăților față de cei oropsiți în Bărăgan. E nevoie de noi discuții, *tete a tete*, undeva în aer curat, la o vânatoare și un pahar de vin...

Belgradul este pus la curent cu cele petrecute la București. Indicațiile de la Centrală spun că, pentru deplina normalizare, problemele trebuie abordate global, în principiu – și nu punctual, pe detalii facile de îndeplinit. Iar în această abordare generalizatoare piatra de încercare, nodul gordian al întregului demers, trebuie să fie problema Bărăganului și a reparării urgente a nedreptății făcute sârbilor.

Întâlnirile cu oamenii politici de decizie de la București se succed, de acum într-un ritm tot mai accelerat spre toamna anului 1955, odată cu succesiunea în avalanșă a serbărilor și recepțiilor din reprezentanțele țărilor Blocului răsăritean, marcate de „zilele naționale”, toate în vară târzie și-n toamnă, în ritmul cu care s-a derulat, în anul 1944, ofensiva sovietică pe frontul „eliberării”. Ambasadorul Vuianovici nu mai prididește să-i abordeze pe toți actorii potențiali ai partiturii pro-iugoslave de la București. Îi vin în ajutor auxiliarii ambasadei, secretarul I Milutin Popovici¹⁷, șeful serviciului consular George Popovici și ceilalți. Se discută, se insistă, se repetă cu obstinație postulatele din materialul de sinteză și de orientare ticluit

¹⁷ Aflăm cu stupoare că șeful Comisiei de verificare a persoanelor cu domiciliu obligatoriu din cadrul MAI, lt. colonelul Einhorn Wilhelm, după încheierea „misiunii” Bărăganul a fost detașat ca secretar I la Ambasada României de la Budapesta (Nicoleta Ionescu-Gură, *op. cit.*, 230–231). Sunt motive temeinice să presupunem că și Milutin Popovici, în post la București, a beneficiat de aceeași „specializare diplomatică”.

de semidoctii „specialiști” bănățeni de la Internele din Belgrad: sârbii și numai sârbii din Bărăgan sunt cheia succesului dialogului iugoslavo-român, *Moscova dixit*. Dar Moscova între timp s-a mai și „răcit”, o superputere mondială nu se poate împiedica într-o declarație anostă, ticluită de niște „copii naivi” și încă puțin instruiți ai comunismului iugoslav¹⁸.

Dej îl reintâlnește pe ambasador la recepția de la bulgari, întărește promisiunile făcute anterior, vine și cu ideea extinderii și consolidării conlucrării prin ridicarea de obiective comune, hidrocentrala de la Dunăre prinde acum contur în mințile politicianilor. Cu sârbii se va rezolva și asta, deocamdată avem un Ansamblu de cântece și dansuri sârbești, ale celor buni, „pe linie”, ce construiesc socialismul și depun strădanii proletcultiste prin Banat, atât la sat cât și la oraș. Tito însă nu se lasă amăgit, declină vizita anunțată pentru 23 August, „onorându-l” la rece pe Dej, cu apelativul dător de frisoane pentru camarazii-tovarăși, de „domn”¹⁹.

Audiențele și întrevederile continuă însă neabătut, la îndemnul aceluiași Mitin, revenit la București, cu directive „de bine” reînnoite pentru iugoslavi. Sunt luați la rând toți locatarii Olimpului politic românesc: Moghioroș²⁰, Bodnăraș²¹, Drăghici²², Apostol²³, chiar și obositul și scosul din uz dr. Petru Groza, apoi cei mai „mărunței”, adjuncții precum Sălăjan²⁴ sau Pintilie. Cei mari se țin „tare” și în bloc, conform directivelor de la Dej, despre învățăturile stalinismului vulgarizat cu

¹⁸ Milomir Marić, *Deca Komunizma/Copiii Comunismului*, Ediția a 3-a, vol. I–II, [Beograd, 2014], 502+506 pag. (O interesantă abordare istoriografică despre această generație incomplet maturizată, a comuniștilor născuți de ororile războiului și care se pierd tot mai mult în hățșurile bunăstării și ale refinamentelor sofisticate ale automulțumirii de sine, striviți sub povara propriului mit). Aceleași alese mulțumiri se îndreaptă către confratele belgrădean Zoran Stojić care ne-a făcut încă odată beneficiari ai acestei prețioase surse de informare și înțelegere a esenței comunismului iugoslav.

¹⁹ Vezi Anexa nr. 9 (Telegrama 301, din 25 aug. 1955).

²⁰ Alexandru Moghioroș, vezi L. Ungureanu, R. Eremia, *Apostolii lui Stalin (Cercul ereticilor)*, I, 187–202 („A fost domesticit la curtea lui Gheorghiu-Dej și a executat fiecare comandă a stăpânului politic. Recompensa: supraviețuirea.”)

²¹ Emil Bodnăraș, vezi *Ibidem*, II, 143–162 („A jurat credință Moscovei iar jurământul i-a fost răsplătit, căci a fost ales să aibă cea mai mare putere între militarii români.”)

²² Alexandru Drăghici, vezi *Ibidem*, II, 35–52 („A fost cel mai longeviv ministru de interne, meșterul terorii staliniste.”)

²³ Gheorghe Apostol, vezi *Ibidem*, I, 162–173 („A fost comunistul care n-a fost. A avut doar iluzia puterii, nu și puterea politică.”)

²⁴ Leontin Sălăjan, adjunctul lui Bodnăraș la Apărare și succesorul acestuia în funcție.

privire la dușmanii „revizionişti” și la „culaci”. Se pare că de la aceștia din urmă „transpiră” câte ceva:

Sălăjan are experiențe plăcute din anii ilegalității, de la Timișoara cu tovarășii sârbi, nici-când n-a simpatizat (în particular, de bună-seamă!) cu măsurile abuzive împotriva lor, dar că ... cheia problemei este la Dej.

Dr. Petru Groza este încântat că iugoslavii și-au adus aminte de el dar că...e la pensie, nu-l mai pun comuniștii în delegații, ar vrea la Belgrad...

Chivu Stoica²⁵, primul ministru comunist în exercițiu, n-are încotro și îl ascultă pe ambasador vreme de vreo două ceasuri, alternând mai mereu între rece și cald, cu scurte intervenții, de corecție, despre ingerințele din afară în teburile interne românești, despre aceiași-inexistenți dușmani ai socialismului și despre odioșii chiaburi. Ambasadorul, cam exasperat și ajuns la capătul răbdării, în cele din urmă „rupe pisica”: – *dacă nu se rezolvă cum trebuie problema „bărăgăniștilor” sârbi lucrurile, în loc să meargă spre bine, s-ar putea din nou complica.*²⁶ Că nu sunt simple vorbe ne-o probează apoi intervenția lor la ONU, împotriva admiterii României ca membru. Stoica se ține tare, nu cedează la presiuni: problema din Bărăgan trebuie soluționată în întregime, nu se pot face excepții doar pentru sârbi! Ambasadorul scoate răspunsul ticluit, ca din mânecă: – *Voi ați făcut-o, voi să o desfăceți, cum știți, pe noi nu ne interesează!* Cam dură întvederea, anunțând posibili nori negri pe cerul de octombrie.

Noi consfătuiri în Biroul politic, însuși Dej intervine... La urmă de tot, întâlnirea cu sinistrul adjunct al Internelor, Pintilie, ocupat cu dosarele congresului, aflat și în serioasă eclipsă de carieră. Dă asigurări, că... se rezolvă sigur, până la Congresul din decembrie... Și s-a rezolvat!

Surse diplomatice iugoslave

1.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat)
Telegram
Šalje: Bukurešt Primitjen: 4. I. 1955 u 11,45
Broj: 1 Uzet u rad: 5. I. 1955 u 09,50
Datum: 3. I. 1955 Završen: 5. I. 1955 u 10,10

Sekretarijatu za inostrane poslove
Uoči Nove godine Dež poslao čestitke meni i drugarici sa buketom ruža za drugaricu i sa jednom korpom

²⁵ Chivu Stoica, vezi L. Ungureanu, R. Eremia, *op. cit.*, I, 174–186 („Fost prim-ministru, vioara întâi în orchestra lui Dej. A fost slugarnicul oportun, limitat intelectual și supus energetic.”).

²⁶ Vezi Anexa nr. 12 (Consemnarea din 19 oct. și trimisă la 12 nov. 1955).

primeraka raznih rumunskih pića i cigareta za mene. Ovo doneli u stan dva službenika protokola. Izgleda de je ovo običaj prema zemljama istočnog bloka, ali ne do sad izvan toga.

Vujanović²⁷

(Arhiv Ministarstva spoljnih poslova FNRJ u Beogradu, *Fond Politička arhiva*, 1955, fascikla 56, dosije I – 17, signatura br. 4157, str. 1 a)

TRADUCERE

Secretariatul de stat pentru afaceri externe al RPFJ (Republicii Populare Federative Iugoslavia) (LS)

Telegramă

Trimite: Bucureștiul

Primit:

4. I. 1955 la (ora) 11,45

Numarul: 1

Luat în lucru:

5. I. 1955 la (ora) 09,50

Data: 3. I. 1955 Terminat: 5. I. 1955 la (ora) 10,10

Către Secretariatul pentru afaceri externe

În ajunul Anului nou Dej (Gheorghe Gheorghiu-Dej) ne-a trimis, mie și tovarășei mele, felicitări cu un buchet de trandafiri pentru tovarășă și un coș cu diferite băuturi românești și țigarete pentru mine. Această expediție a fost adusă la locuință de către doi angajați ai protocolului. Se pare că acestea sunt uzanțele față de țările blocului estic dar nu până acum și în afara acestuia.

(Semnat) Vuianovici

(Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al RPFJ la Belgrad, *Fondul Arhiva politică*, 1955, fascicula 56, dosar I–17, cota nr. 4157, f. 1 a)

2.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat)
Telegram

(Šalje:) Bukurešt (Primitjen:) 4. V. 55 u 22,30

Broj: 124 (Uzet u rad:) 5. V. 55 u 09. 35

(Datum:) 4. V. 1955 (Završen:) 5. V. 55 u 11,30

Sekretarijatu za spoljne poslove

Dežu sam čestitao 1 Maj kao i on meni. Uz čestitku je poslao kao poklon 1 sanduk starih vina. To je isto radio i ranije uz novogodišnju čestitku.

Vujanović²⁷

(Arhiv..., *Fond Politička arhiva*, ..., dosije I–19, signatura br. 46077, str. 1 a)

²⁷ Nikola Vujanović, născut 1911 în Muntenegru. Liceul la Podgorica, Dreptul la Belgrad. Comunist din perioada interbelică. Prizonier de război și deportat la lagăr în Germania. După război activist de partid și jurnalist. 1950–1951 director al Școlii politice superioare, apoi lider sindical național. Octombrie 1953 – noiembrie 1954 ministru plenipotențiar în Secretariatul federal pentru afaceri externe și apoi ambasador la București. Locotenent în rezervă. (*Ko je ko u Jugoslaviji/ Cine e cine în Iugoslavia*, Beograd, 1957, 781). Date puse la dispoziție prin amabilitatea colegului belgrădean Vladimir Cvetković, căruia îi mulțumim pe această cale. (M. Milin).

TRADUCERE

Secretariatul de stat...

(Trimite:) Bucureștiul

(Primit:)

4. V. 1955 la (ora) 22,30

Numărul: 124

(Luat în lucru:)

5. V. 1955 la (ora) 09,35

(Data:) 4. V. 1955

(Terminat:)

5. V. 1955 la (ora) 11,30

Către Secretariatul pentru afaceri externe

L-am felicitat pe Dej cu ocazia zilei de 1 Mai, la fel și el pe mine. Cu felicitarea mi-a trimis un cadou o ladă cu vinuri vechi. La fel a procedat și mai înainte, cu felicitarea de Anul nou.

(Semnat) Vuianovici

(Arhiva ..., dosar I–19, cota nr. 46077, f. 1 a)

3.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat)

Telegram

(Šalje:) Bukurešt

(Primljen:) 27. VII. 55 u 10,40

Broj: 242

(Uzet u rad:) 27. VII. 55 u 13,20

(Datum:) 25. VII. 1955

(Završen:)

27. VII. 55 u 17,15

Sekretarijatu za inostrane poslove

Poslednja dve prijema kod Belgijanaca i Poljaka koristili obimno da obavimo što više razgovora sa najvišim rumunskim rukovodiocima. Tako smo razgovarali sa Bodnarašom, Kišinjevskim, Dragićem, Ljubom Kišinjevskom, ministrom spoljne trgovine Popeskuom i još s nekolicinom. Predmet razgovora bila (je) **Beogradska deklaracija**²⁸ i njena realizacija u Rumuniji.

Bodnaraš izašao jasno sa svojom linijom da se realizacijom beogradskih razgovora ne treba žuriti već postepeno studirajući svaki detalj temeljito prilaziti rešavanju svakog pitanja. U razgovoru je izneo da *treba najpre dobro utabati pre no što se podje dalje, da treba biti oprezan kako se ne bi ponovile stare greške, jer iza nas stoji šest teških godina*. Nastojao je da ostavi utisak opreznog čoveka kome je mnogo stalo do solidnosti u stvaranju i razvijanju daljih međusobnih odnosa kako se prošlost ne bi ponovila. On (je) obećao našem vojnom atašeu mnogo više nego što je to uobičajeno. Za njega tu nema problema, samo s vremena na vreme je napomenuo da se to krije pred ostalima (misli na Zapadne).

Kišinjevski (je) pažljivo slušao moje izlaganje da se stvari s Rumunijom vrlo sporo a neke nikako odvijaju u poredjenju sa ostalim IE (istočno-evropskim) zemljama, da nas interesuje razlog zašto to tako ide itd. Kišinjevski bio (je) kao iznenadjen i rekao da nema nikakvog

²⁸ *Declarația de la Belgrad*, document de mare însemnătate, încheiat la 2 iunie 1955, în împrejurarea vizitei „reparatorii” a liderului Uniunii Sovietice N. S. Hruščiov la președintele iugoslav Tito. A marcat, oficial, sfârșitul conflictului cu Tito și a izolării Iugoslaviei de către țările Blocului moscovit est-european. (Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956–1958. / Anii de la Moscova...*, Zagreb, 1977, 525–527).

razloga za to da sve stvari ne podju odmah najboljim tokom, pozvao Popeskua ministra spoljne trgovine i u mom prisustvu mu rekao da treba odmah preduzeti sve mere da se pitanje trgovinske razmene pokrene i dalje uveravao da će sve stvari ubrzo da krenu kako treba. Nije pokazivao neku posebnu volju da mnogo diskutujemo o tome, već je nastojao da preko svih pitanja predje olupštenim konstatacijama *kako će sve biti u najboljem redu*, pokazujući pri tome mnogo optimizma i dobre volje.

Na moju primedbu da je potrebno neke stare stvari rasčistiti da bi normalizacija dobila svoj tok, ministar unutrašnjih poslova Dragić u odgovoru rekao da *pripremaju jednu širu amnestiju*. Dodao je da su juče naši vojni avioni povredili njihovu teritoriju ali da su on i Bodnaraš izdali naredjenje da se ne preduzimaju mere pošto su to prijateljski avioni koji mogu malo da predju i na našu teritoriju.

Ova grupa rukovodilaca uključujući i Ljubu Kišinjevski neprekidno je zajedno i u pitanjima koja smo im postavljali su jednoglasni. U taj krug spada i Mitić (Mitin?)²⁹ sa kojim su ostali vrlo intimni. U mom prisustvu su se dogovarali gde će zajedno da provedu slobodno vreme. Pada u oči da (je) Apostol, koji je takodje bio prisutan na prijemu, otvoreno izbegavao ovu grupu. U nekoliko navrata pokušavao sam da stupim u razgovor sa njim, ali sam tek na kraju prijema uspeo samo da se s njim pozdravim, jer me je gore pomenuta grupa stalno držala u svojoj sredini. Ovih dana ću nastojati svakako da dodjem s njim u kontakt. Dež je na odmoru i Bodnaraš će ga posetiti ovih dana. Ako bi imali nekih sugestija za razgovore, pošaljite nam, pošto smo pozvani kod Kineza 1. avgusta gde ćemo se sresti sa svima.

Popović³⁰(Arhiv..., *Fond Politička arhiva*,..., dosije I–16, signatura br. 410533, str. 3–4)

(Odgovor za 242)

„I Odeljenje

Br. 410151

29. VII. 1955

Ambasadi FNRJ Bukurešt

Veza vaš 242. Imamo utisak da Kišinjevski, Bodnaraš i drugi nastoje da monopolišu vezu sa Ambasadom za

²⁹ Mitin, redactor șef la publicația moscovită de orientare cominformistă „*Krepkij mir*”, „*Pentru o pace trainică*”, ideologul hruščiovist al noului curs în politica Blocului estic față de Iugoslavia.

³⁰ Milutin Popovici, secretar de ambasadă la București. Se pare agent al Securității iugoslave (UDBa) sub acoperire, extrem de preocupat în străngerea datelor cu privire la cei deportați în Bărăgan, folosite apoi spre discreditarea candidaturii României la ONU, pentru abuzuri împotriva drepturilor omului și internarea indezirabililor politic. (Vezi detalii în M. Milin, Lj. Stepanov, *Sârbii din România în Golgota Bărăganului*, Timișoara, 2003, p. 221–226; A. Milin, M. Milin, Ț. Mihailov, *Sârbii din România în vremea Comunismului. Arhivă sonoră și manualul pătimirii*, Timișoara, (2011), p. 189–204.

sebe, a da Apostola i druge izoluju. Mi ne bi trebalo da idemo na ruku takvim tendencijama. Nemamo posebnih sugestija za razgovore sa Rumunima na prijemu kod Kineza. Mogli bi koristiti informaciju Dragića o amnestiji radi pokretanja pitanja naših zatvorenih građana.

Djerdja³¹

(Arhiv..., dosije I-16, ..., 410533, str. 5)

TRADUCERE

Secretariatul de stat...

(Trimite:) Bucureștiul

Numărul: 242

(Data:) 25. VII. 1955...

Secretariatului pentru afaceri externe

Ultimele două recepții, la belgieni și polonezi, le-am folosit din plin pentru a avea cât mai multe discuții cu cei mai înalți conducători români. Am discutat cu Bodnăraș, Chișinevschi, Drăghici, Liuba Chișinevschi, ministrul comerțului exterior Popescu și alți câțiva. Obiectul discuției l-a reprezentat *Declarația de la Belgrad* și aplicarea ei în România.

Bodnăraș s-a exprimat clar în sensul că aplicarea celor convenite la Belgrad nu necesită grabă ci o studiere aprofundată a fiecărui detaliu și corespunzător o abordare a soluțiilor pe problemele punctuale. În cursul discuției s-a exprimat că *trebuie mai întâi bine identificate faptele înainte de a se trece mai departe, că trebuie mare atenție pentru a nu se repeta vechile greșeli, căci în spate ne stau șase ani grei*. S-a străduit să lase impresia unui om vigilent, căruia-i pasă mult de temeinicie în construirea și dezvoltarea pe mai departe a relațiilor reciproce, pentru a se evita repetarea trecutului. El a făcut și promisiuni mult mai mari decât era de așteptat (în fața) atașatului nostru militar. Pentru el în acest caz nu sunt probleme, doar, din timp în timp, a pomenit ca faptul să fie ținut secret în fața celorlalți (gândindu-se la Occident).

Chișinevschi a ascultat cu atenție afirmațiile mele despre faptul că treburile cu România se desfășoară extrem de lent, iar unele nu evoluează deloc comparativ cu restul țărilor blocului est european, că suntem interesați să știm din ce cauză lucrurile stau așa ș.a. Chișinevschi s-a arătat aparent surprins și a remarcat că nu există niciun motiv pentru care lucrurile să nu apuce imediat cursul cel mai favorabil, l-a chemat îndată pe Popescu ministrul comerțului exterior și în prezența mea i-a dispus că de îndată trebuie luate toate măsurile încât să pornească schimburile comerciale și mai departe ne-a asigurat că, cât de curând, lucrurile au să demareze cum trebuie. Nu a arătat o voință specială de a prelungi discutarea acestui subiect ci mai degrabă s-a străduit ca peste toate problemele să treacă cu o constatare generală *cum că totul va fi în ordine deplină*, afișând totodată mult optimism și bună voie.

La remarca mea asupra necesității ca unele lucruri ce trenează de mult să fie lămurite deplin pentru ca normalizarea să-și primească propriul curs, ministrul de interne Drăghici a răspuns că *pregătesc o mai largă amnistie*. A mai adăugat că ziua precedentă chiar avioanele noastre militare au vătămat teritoriul lor dar el și Bodnăraș au dat ordin să nu se ia măsuri de rigoare întrucât sunt avioane prietene care pot din neglijență să atingă și spațiul nostru teritorial.

Acest grup de conducători, incluzând-o și pe Liuba Chișinevschi, tot timpul sunt împreună și în chestiunile pe care le-am ridicat au aceleași vederi. În același cerc intră și Mitin, cel cu care ceilalți se arată a fi extrem de intimi. În prezența mea plănuiau unde aveau să-și petreacă împreună timpul liber. Bate la ochi că Apostol, de asemenea prezent la recepție, i-a evitat voit pe cei din grup. De câteva ori am încercat să intru în discuție cu el însă am reușit doar spre sfârșitul recepției să ne salutăm căci grupul amintit m-a ținut tot timpul ocupat. Zilele acestea voi insista să intru în contact cu dânsul. Dej se află la odihnă iar Bodnăraș îl va vizita cât de curând. Dacă aveți sugestii pentru discuții, trimiteți-le, căci am fost invitați la chinezi pentru 1 august și îi vom întâlni pe toți.

Popovici

(Arhiva... dosar I-16, cota 410533, 3-4)

(Răspuns la 242)

Secția I

Nr. 410151

29. VII. 1955

Ambasada RPFİ București

În legătură cu 242 al vostru. Avem impresia că Chișinevschi, Bodnăraș și alții se străduie să monopolizeze pentru sine relația cu Ambasada iar pe Apostol și încă pe unii să-i izoleze. Noi nu ar trebui să dăm apă la moară unor asemenea tendințe. Nu avem sugestii deosebite pentru discuțiile cu românii la recepția de la chinezi. Ați putea folosi informația lui Drăghici despre amnistie pentru a demara chestiunea cetățenilor noștri aflați în închisoare.

Djerdja

(Arhiva..., 5)

4.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat) Telegram

(Šalje:) Bukurešt (Primljen:) 4. VIII. 55 u 14,20

Broj: 263 (Uzet u rad:) 4. VIII. 55 u 17,00

(Datum:) 3. VIII. 1955 (Završen:) 4. VIII. 55 u 17,45

Sekretarijatu za inostrane poslove

Na prijemu kod Kineza razgovarali (smo) sa Apostolom i još nekolicinom visokih rukovodilaca. Tom prilikom (je) Apostol izneo da *normalizacija odnosa* izmedju naše dve zemlje treba *da bude potpuna i brza* i da svako zakašnjavanje šteti i jednoj i drugoj strani. Naglasio (je) da treba da idemo linijom direktnog

³¹ Josip Djerdja, șef de direcție în Centrala ministerului de la Belgrad.

razmenjivanja iskustava na terenu putem razmene kadrova. U pogledu trgovine smatra da se ona između nas mora dobro razvijati jer imamo i dobre mogućnosti za transport i brojne artikle koje nas međusobno interesuju. Upućuje nas na razgovore sa najvišim rukovodiocima jer će se tako stvari najbrže rešavati. Dalje (je) rekao da se ove godine očekuje bogata žetva koja će stvoriti ekonomske uslove za odžavanje kongresa partije. Pristupaće novim formama kolektivizacije na principu striktno dobrovoljnosti. Najveći problem pred kojim danas stoje je što brže i efikasnije postići puno korišćenje prirodnih bogatstava zemlje kako bi mogli da se oslobode industrijske zavisnosti od Čeha i Rusa. Poljoprivreda i industrijalizacija biće dva glavna pitanja o kojima će da raspravlja kongres.

Napomena: u čitavom razgovoru Apostol je stavljao akcenat na *sopstvene snage*, govorio o oslobodjenju od zavisnosti od češke i ruske industrije i nijedanput nije pomenuo SSSR. Treba ukazati i na njegovo tumačenje i shvatanje normalizacije za razliku od Bodnaraša i Kišinjevskog, veza naš 242.

Popović“
(Arhiv..., dosije I-16, ..., 410533, str. 6)

TRADUCERE

Secretariatul de stat...
(Trimite:) Bucureștiul
Numărul: 263
(Data:) 3. VIII. 1955...

Secretariatului pentru afaceri externe

La recepția de la chinezi am discutat cu Apostol și alți câțiva înalți demnitari. Apostol ne-a accentuat că *normalizarea relațiilor* dintre țările noastre *trebuie să fie deplină și rapidă* și că orice întârziere dăunează și unei părți și celeilalte. A remarcat că trebuie să mergem pe linia schimbului nemijlocit de experiențe pe teren urmând calea schimbului de cadre. Cât privește comerțul apreciază că acesta ar trebui să se dezvolte fără piedici căci avem bune posibilități de transport și numeroase articole de interes reciproc. Ne-a îndemnat spre discuții cu cei mai înalți demnitari căci astfel se pot rezolva cel mai repede problemele. Mai departe observa că în acest an se așteaptă o recoltă bogată ceea ce va crea și condiții prielnice pentru ținerea congresului Partidului. Vor aborda și noi forme de colectivizare pe baze stricte de voluntariat. Cea mai mare problemă este însă atingerea unei rapide și eficiente depline utilizări a bogățiilor naturale ale țării spre a putea să se elibereze de dependența industrială din partea cehilor și a rușilor. Agricultură și industrializarea sunt cele două chestiuni majore despre care se va dezbate la viitorul congres.

De remarcat: în întreaga discuție Apostol a pus accent pe *propriile resurse*, a vorbit de nevoia eliberării de sub dependența față de industriile cehă și rusă și niciodată n-a pomenit URSS-ul. Trebuie observată și înțelegerea și interpretarea lui privind normalizarea,

diferit de ceea ce gândesc Bodnaraș și Chișinevschi, vezi la 242.

Popovici
(Arhiva...I-16, ..., 410533, 6)

5.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat) Telegram
(Šalje:) Bukurešt (Primljen:) 4. VIII. 55 u 17,00
Broj: 259 (Uzet u rad:) 5. VIII. 55 u 15,00
(Datum:) 3. VIII. 1955 (Završen:) 5. VIII. 55 u 17,20

Secretarijatu za inostrane poslove

Na prijemu kod Kineza razgovarali (smo) sa Mogjorošom i Salazanom, pomoćnikom Ministarstva odbrane.

Mogjoroš pitao kako idu stvari sa Rumunijom. Kada sam mu rekao da ne najbolje, nije bio mnogo iznenadjen. Izrazio spremnost da učini sve što je u njegovoj moći. U pogledu nacionalne manjine rekao da treba razgovarati sa Kišinjevskim. Salazan pričao kako je za vreme rata bio ilegalac i kasnije sekretar partije u Banatu, kako su Srbi krasan živalj i kako se od samog početka nije slagao sa deportacijom koja je bila *nevaljalna rabota*. Dodao je da o manjini treba razgovarati sa Dežom koji će tu mnogo učiniti. Kada sam mu pomenuo Dragića, odmahnuo je rukom i rekao: *Ostavite Dragića kao i Popeskua u trgovini*.

Popović“
(Arhiv..., dosije I-16, ..., 410587, str. 1)

TRADUCERE

...
(Trimite:) Bucureștiul
Numărul: 259
(Data:) 3. VIII. 1955...

Secretariatului...

La recepția de la chinezi am discutat cu Moghioroș și Sălăjan, adjunctul la Ministrul apărării

Moghioroș s-a interesat cum merg treburile cu România. Când i-am răspuns că nu cel mai bine, n-a fost prea surprins. Și-a exprimat disponibilitatea să facă tot ce-i stă în puteri. În privința minorității naționale a spus că trebuie discutat cu Chișinevschi. Sălăjan ne-a povestit cum a fost ilegalist pe vremea războiului și apoi secretar de Partid în Banat, cât de minunați oameni sunt sârbii și cum de la început a fost în dezacord cu deportarea, un lucru cu totul netrebnic. A adăugat că despre minoritate trebuie discutat cu Dej, cel care în mare poate să decidă. Când i l-am pomenit pe Drăghici, a făcut din mână și a spus: – *Lăsați-l pe Drăghici și la fel și pe Popescu, la comerț*.

Popovici
(Arhiva... I-16, ..., 410587, 1)

6.

(Sinteza)³²

„Problem jugoslovenske nacionalne manjine u Rumuniji

Sadašnja situacija normalizacije odnosa sa istočno-evropskim zemljama, pa i sa Rumunijom, stvorila je uslove za postepeno rešavanje i pitanja naše manjine u Rumuniji. Opšti stepen normalizacije koji je već postignut, pruža mogućnosti da se i ovo pitanje iznese i principijelno postavi.

Budući da u priličnoj meri poznajemo stanje u našoj manjini, da pratimo razvoj normalizacije odnosa između FNRJ i Rumunije i da smo u poslednje vreme zapazili izvesne promene kako u stavovima najviših rumunskih rukovodilaca tako i u tretmanu državnih organa prema jugoslovenskoj nacionalnoj manjini, smatramo za korisno da DSIP FNRJ upoznamo sa nekim našim mišljenjima i predlozima u vezi rešavanja ovog problema.

Uvod

Jugoslovenska nacionalna manjina u Rumuniji nalazi se danas u vrlo teškoj situaciji, proizišlj iz dugogodišnjeg spora, od 1948 godine. Otvorena politika diskriminacije i grube denacionalizacije od strane rumunskih vlasti vodjena je isključivo u cilju slamanja otpora koji je manjina pružala politici Kominforma protiv FNRJ. Solidarnost naše manjine sa stavom KPJ, otvoreno stajanje na pozicijama naše zemlje i propagiranje tih stavova bili su glavni razlozi zbog kojih je manjina došla pod udar rumunske policije. Ova borba protiv propagande Kominforma uključivala je u sebi i zahteve za očuvanje stečenih manjinskih prava.

Povezanost sa politikom i stavovima nove Jugoslavije, došla je kao normalna posledica aktivnog učestvovanja u NOP-u za celo vreme rata, što je bio rezultat pozitivnog uticaja borbe koju je vodila KPJ još od 1941 godine. Za potvrdu gornjih konstatacija, navešćemo nekoliko najvažnijih primera:

1. U Banatskoj klisuri, pod rukovodstvom Žarka Despotovića, nastaje pokret već u jesen 1941 godine i ne prestaje do kraja rata. Direktive za rad dolazile su iz Jugoslavije (Južnobanatski partizanski odred, OK KP za Banat), a u selima Sokolovac, Belobreška, Moldava i Langovet nalazila su se sedišta NOP-a. U ilegalnom radu učestvovalo je 26 manjinaca dok je u odredima bilo 16 boraca. U proleće 1943 godine osnovan je i Antifašistički odbor Srba za Banat Rumunije, koji je okupljao naš živalj iz okoline Temišvara. Pokret je osnovan od V-og Severno-banatskog partizanskog odreda (Jugoslavija) sa kojim je održavana veza. U pokretu je učestvovalo oko 70 manjinaca iz 11 sela i Temišvara. I u Klisuri i Severnom Banatu NOP je nastao kao rezultat aktivnosti KPJ i simpatija manjinaca za Narodno-oslobodilački pokret. Sa organizacijom KP Rumunije uspostavljen je kontakt tek u proleće 1944 godine, ali

je on bio često formalnog karaktera. To su bile veze sa pojedinim članovima KP Rumunije, jer ona kao organizacija nije postojala niti je što delovala sve do 23. VIII. 1944 godine.

2. Posle pada Antoneskua, najveći broj bivših vojnih begunaca i omladine iz redova manjine dobrovoljno stupa u JA. Iz Banatske klisure stupilo je u dobrovoljce 1073 lica, a iz Severnog Banata 1300 manjinaca. U borbama u Sremu, Hrvatskoj i Sloveniji poginulo je oko 200 mladića, ili oko 9% manjinaca. Blizu 80 boraca je ranjeno.

3. U jesen 1944 i proleće 1945 godine naš živalj u Rumuniji je pokrenuo široku akciju odašiljanja pomoći postradalim krajevima u Jugoslaviji. Samo Srbi iz Severnog Banata su prikupili i poslali 100 vagona pšenice i oko 5 vagona odeće i drugih predmeta, kao i 6 miliona rumunskih leja i 323 hiljada dinara. Organizacija AFŽ iz Temišvara imala je pod pokroviteljstvom 3 doma rathih siročadi u Srbiji i Bosni.

4. U leto 1946 i 1947 godine preko 400 omladinaca jugoslovenske narodnosti učestvovalo je u izgradnji omladinskih pruga Brčko – Banovići i Šamac – Sarajevo. Za drugu smenu pruge Šamac – Sarajevo prijavilo se oko 1300 manjinaca, ali zbog ograničenog broja nisu mogli doći na rad u Jugoslaviju. Oko 100 omladinaca bilo je pohvaljeno, 49 njih proglašeno je za udarnike, a petorica je odlikovano Ordenom bratstva i jedinstva. U leto 1948 godine prijavilo se 100 omladinaca za gradnju autoputa Beograd – Zagreb, ali ih rumunske vlasti, zbog pojave rezolucije IB-a, nisu pustile u Jugoslaviju.

Ogromni politički uticaj Narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji, kao i njen posleratni razvitak doprneli su da se naša manjina osećala sastavnim delom FNRJ. Novu Jugoslaviju zavoleli su kao istinsku socijalističku zemlju. Taj odnos je bio progresivan i nije imao nikakve veze sa bilo kakvim neiživljenim nacionalizmom. Primer za to je potpuni krah četnika i malog broja crkvenih vrhova u Temišvaru da, u toku rata i posle, organizuju pokret DM među manjinama.

Posle 1948 godine simpatije za FNRJ bile su u porastu i naročito potencirane činjenicom što je KP Rumunije imala u nizu bitnih stvari nepravilan stav prema manjini (diskriminacija prilikom sprovođenja agrarne reforme, hapšenje vojnih begunaca iz doba Antoneskua, maltretiranje i zatvaranje dobrovoljaca koji su bili u JA, bojkotovanje rada Saveza kulturnih udruženja i slično), i što je manjina trebala da se izbori za sva prava koja je stekla u režimu komunističke vlade Dr P. Groze. Zahvaljujući jedino liniji KPJ, uticaju i sugestijama odgovornih jugoslovenskih organa, manjinci su odustali od zahteva da se masovno presele i kolonizuju u FNRJ, usvajajući savet da treba ostati u Rumuniji uključujući se u organizacije KP Rumunije, pomagati demokratizaciju zemlje i biti pionom jugoslovensko – rumunskog zbliženja. Rezultati takvog rada nisu izostali. KP Rumunije je imala najbolje svoje organizacije baš u manjinskim selima, Front narodne demokratije dobijao je samo u srpskim selima 95–97% glasova na

³² După conținut pare a fi un material de orientare elaborat de „specialiști” din UDBa, unde funcționau mai mulți angajați și colaboratori originari din Banatul românesc.

izborima, a političke i privredne mere vlade su jedino u manjinskim mestima dosledno ostvarivane. Reči druga Tita: *Ja želim da Srbi u Rumuniji budu u prvim redovima borbe za demokratiju!*, izgovorene u Temišvaru decembra 1947 godine, manjinci su sproveli u delo.

Stanje posle Rezolucije Informbiroa

Razumljivo je da stav jugoslovenske nacionalne manjine u sporu KPJ – Kominform nije mogao biti drugačiji nego potpuna opredeljenost na strani naše partije. Ovakav stav manjina je mogla zauzeti, pored ostalog, i zbog činjenice što je vrlo dobro poznavala liniju KPJ, prilike u FNRJ i njen razvitak.

Rukovodstvu KP Rumunije je držanje manjine zadavalo najveću brigu. Odmah posle rezolucije IB-a na teren Banata dolaze visoki partiski funkcioneri: Teohari Djordjesku, tada sekretar Politbiroa, Moraru, instruktor CK (sada rukovodilac u sindikatima), Bogdan iz agitpropa CK, i Vidrašku iz odeljenja za vezu sa inostranim partijama u CK. Njihovi pokušaji da slome manjinu ostali su bez rezultata. Kada metodi političkog ubedjivanja nisu urodili plodom počinju se sprovesti policiske mere: hapšenja, maltretiranja, procesi i na kraju deportacija.

Rukovodstvo Sveza je uhapšeno septembra 1948 godine, sa motivacijom da se radi o *jugoslovenskim špijunima*. U periodu 1948–1950 godine održano je 5 tajnih sudjenja, a avgusta 1950 godine poznati proces u Bukureštu. Na njemu su dvojica osuđeni na smrt a ostali na doživotne robije i kazne do 25 godina zatvora. Svima je sudjeno kao *jugoslovenskim špijunima*. Na toj liniji bila su i sudjenja kao desetini srpskih učitelja i sveštenika.

Od septembra 1950 godine datiraju prvi početci deportacija. To su bila iseljavanja manjeg obima, uglavnom iz sela neposredno pored granice. U periodu april – juli 1950 godine uhapšeno je preko 400 manjinaca. Između 17 do 22 juna 1951 godine deportovano je u Baragan oko 5000 manjinaca. Na konferencijama su, oficiri i organi vlasti, govorili manjincima da ih deportuju *jer se očekuje napad Jugoslavije na Rumuniju*. Deportiranim je obećano da će ih vratiti kućama ukoliko do napada ne dodje. (Konferencija u selu Stara Moldava, Banatska klisura).

Deportacija i progoni manjine usledili su isključivo kao rezultat sukoba od 1948 godine i zbog njenog odlučnog stava u prilog KPJ. U drugim IB zemljama (Madjarska, Bugarska) naša manjina je uglavnom bila razbijena i njeno kompaktno političko delovanje onemogućeno zaključnom sa 1950 godinom. Sa jugoslovenskom manjinom u Rumuniji to nije bio slučaj i zbog toga su bile preduzimane tako drastične mere.

I još jedna stvar: Dok su gotovo u svim IB zemljama bili organizovani procesi (Dzodze, Kostov, Rajk, Slanski) u kojima su dotičnim osuđenimcima skidane glave kao *jugoslavenskim špijunima*, a Jugoslavija optuživana kao vinovnik i neprijatelj br. 1 njihove državne nezavisnosti, u Rumuniji je ta uloga bila dodeljena jugoslovenskoj manjini. Ni jedan istaknutiji rumunski partiski ili

državni rukovodilac nije osuđen kao *jugoslovenski špijun*, ali zato je celo rukovodstvo Saveza slovenskih udruženja izvedeno na proces avgusta 1950 godine i osuđeno. Proces je održan u Bukureštu – a ne u Temišvaru gde je centar našeg življa, i time je manjina prikazana kao neprijatelj cele rumunske države, a Jugoslavija kao glavni potstrekač takve aktivnosti. Na taj način su vlasti stvorile i *preduslove* za otvoreno fizičko uništavanje i deportaciju manjine.

Sadašnje stanje u manjini i stav rumunskih vlasti

Iako je prošlo više od godinu dana od normalizacije međudržavnih odnosa FNRJ – Rumunija položaj manjine je ostao uglavnom nepromenjen. Poboljšanje se oseća jedino u tome što im je dozvoljena prepiska i sa inostranstvom. Stanje na Baraganu je ostalo isto. Niko nije vraćen kući, ljudima je zabranjeno kretanje više od 15 km., nemaju ličnih legitimacija, žive pod istim teškim uslovima kao i pre 4 godine (u kućama od dasaka i blata, idu po vodu po 6 km., rade na pirinčanim poljima i državnim imanjima za mizernu platu od 3 do 5 leja dnevno, tj. Za 1 do 2 kg. hleba). Vlasti sprovode nasilnu denacionalizaciju i decu šalju samo u rumunske škole. Mogu se sresti stvari koje se danas pominju jedino u spisima iz srednjeg veka. U naseljima rejona Fetești i Insuracei, oblast Galac, došao je u maju 1955 godine jedan sveštenik iz okoline Temišvara i posle 4 godine održao prvo bogoslužjenje na otvorenom polju i pokrštao ih... Rekao da će opet navratiti u jesen o.g. i pokrstiti degu srpske nacionalnosti koja se u medjuvremenu budu rodila! Ovo *primanje u hrišćanstvo* vlasti nabrajaju kao *dokaz liberalnog postupka* prema deportiranim...

Prema manjincima koji nisu deportovani, režim takodje nije bitno izmenjen. Stanje u školama je kao i ranije. Politička aktivnost IB-emigranata iz Jugoslavije i dalje traje. Emigranti dolaze po selima, agituju protiv rukovodstva FNRJ, a pomoćnik glavnog urednika lista *Pravde* – emigrant Slobodan Pauljević – dobio je zadatak da odredi koji antijugoslovenski materijal treba izbaciti iz školskih udžbenika. (U vezi toga Pauljević kaže: *Ja sam svojevremeno odredjivao koji se materijal ima štampati, a sada šta treba iz knjiga izbacivati...*) Pauljevića rumunske vlasti namerno šalju kao provokatora da stupa u razgovor sa našim zvaničnim delegacijama koje idu u Temišvar i da najpogrdnije govori protiv našeg rukovodstva. (Boravak naše delegacije u Temišvaru po pitanju graničnih incidenata, juni 1953 godine.)

Medjutim rumunska vlada je svesna posledica koje mogu nastati usled njenog dosadašnjeg kursa prema manjini, a naročito posle odlučnog i sasvim otvorenog razgovora druga Vujanovića sa Dežom, pa je počela sa izvesnim malim taktičkim potezima da *rešava* ovaj problem. Na Baragan su poslate komisije koje vrše anketu među deportiranim, govore da će neke pustiti kućama, a neke će i dalje zadržati (što zavisi od mesnih organa vlasti u selima gde su ranije živeli), dozvoljavajući deci do 15 godina da odlaze kod svojih rodjaka na 2 do 3 meseca, a nekim su ljudima počeli deliti po 1 do 2 ha

zemlje iz državnog fonda na Baraganu. Na ovaj način žele izbiti iz ruku argumente da deportirani nemaju od čega živjeti, i pošto će im sada biti *dobro* i na Baraganu, mogu tu i ostati.

Dež je pronašao i političko objašnjenje za deportovane manjince: *to su kulački elementi i bivši članovi Gvozdena garde!* Ove neistine nije teško demantovati.

Prvo, tačno je da su u velikom broju deportovani imućniji seljaci. Međutim, činjenica je da su vlasti već pre toga oko 70 do 80% ovih lica prethodno bile *raskulačile* (oduzele im svu zemlju i kuće i to suprotno svim postojećim zakonima u Rumuniji, a da nisu potpadali ni pod agrarni maksimum – već samo zato što su Srbi), pa ih deportovali kao neimućne građane.

Sa druge strane, čak i da se veruje Dežu da se radi o *kulačkim elementima*, vidi se da je *klasna politika* KP Rumunije na selu bila rigurozno sprovedjena samo u odnosu na *kulake* iz redova manjine. Imućni seljaci rumunske i mađarske narodnosti (pa čak i srpske koji su bili na liniji IB i protiv FNRJ, nisu deportovani a živeli su u susedstvu srpskih sela a da ne govorimo o onima iz unutrašnjosti Rumunije. Da je kriterijum bio isti prema svim *kulačkim elementima* u zemlji, onda bi deportacija morala obuhvatiti najmanje 1 milion ljudi. A na Baraganu je pretežno srpski živalj i dosta veliki broj građanskog stanovništva (ove su u poslednje vreme počeli puštati u kućama).

Drugo, u redovima naše manjine *Gvozdena garda* je imala, u doba svoje najjače afirmacije, minimalna uporišta (oko 1% manjinskog življa). Pa i oni najzagriženiji legionari, kao Petrović Ljubiša, šef legionarske organizacije, Damnjanović Milutin, predsednik opštine od 1940 do 1944 godine, obojica iz Sokolovca, Klisura), nisu deportovani jer su se uključili u kampanju IB-a i bili primljeni u KP Rumunije. Šta bi se tek moglo reći za hiljade i hiljade aktivnih legionara Rumuna koji su danas slobodni, pa čak postali i istaknutiji državni i partijski funkcioneri?!

Predlozi

Budući da u priličnoj meri poznajemo metode vladine i partijske politike, naročito u odnosima na manjinu, smatramo da će Rumuni, na njima svojstven način, pokušavati da reše ovo pitanje. Oni će svakako ići na polumer, a verovatno biti *izdašniji* u odnosu na manjince koji su ostali kućama (već su formirali u Temišvaru neki ansambl igara). Vraćanje ljudi sa Baragana predstavlja za njih u prvom redu materijalni problem, jer treba vratiti opljačkanu imovinu. (Svojevremeno je današnja vlast zadovoljila zahteve Jevreja i vratila sve što su im Nemci i Antonesku oduzeli). Sa druge strane je tu i politički problem, jer će vraćanje predstavljati i potpunu diskreditaciju mesnih partijskih organizacija i ljudi na koje se Rumuni sada oslanjaju. Mogućno je da deportirce pošalju u druga rumunska sela u Banatu.

Medjutim, smatramo da ovi problemi i *teškoće* režima oko pravilnog rešavanja manjinskog pitanja nisu stvar naše zemlje. Oni su te probleme sami stvorili i

neka ih rešavaju. Naše postupke treba usmeravati jedino u pravcu da se ovo pitanje reši ispravno. Naši predlozi u tom pravcu su sledeći:

1. Pokrenuti ovo pitanje kod najodgovarajućih rumunskih organa. Izneti naš stav, nastale promene u manjini za proteklu godinu dana, kritički se osvrnuti na Dežove tvrdnje o manjini i postaviti kao prvi korak u rešavanju tog problema: *vraćanje ljudi sa Baragana, svih, bez razlike, i to u mesta gde su živeli do juna 1948 godine.* [Sublinierea noastră]

2. Tražiti puštanje na slobodu svih lica uhapšenih od pojave rezolucije IB-a, kao i poništenje presuda manjinaca osuđenih zbog podržavanja stava FNRJ u sporu sa Kominformom. Za neke manjince kao Boška Lacića, službenika Ambasade, (imao naš pasoš a ženu sa decom Rumuni pustili kao državljanku FNRJ), tražiti isručenje u Jugoslaviju. Smatramo da se po njegovom pitanju moglo više uraditi i da je, s obzirom na aktivnost u manjini za vreme rata i do 1950 godine, potrebno veće zauzimanje naših odgovornih organa.

3. Zahtevati da rumunske vlasti zabrane svaku političku aktivnost IB-emigrantima među pripadnicima jugoslovenske manjine. Tim više što je ta aktivnost i sada usmerena protiv Jugoslavije i njenog rukovodstva.

4. Imamo utisak da u normalizaciji međudrževnih odnosa Rumuni drže inicijativu i da manje – više sitnim predlozima žele da pokažu svoju *spremnost i želju* za saradnjom. Na ovaj način žele da izbegnu postavljanje naših protiv-predloga, u prvom redu manjinskog. Izgleda nam da je i izvesna pasivnost DSIP-a u tom pogledu dozvolila Rumunima da se ovako postave.

5. Smatramo da bi naša štampa i radio trebali povremeno tretirati stanje manjine u Rumuniji, kao što je to i ranije činila i kao što piše o ostalom našem življu u inostranstvu (Slovinci u Italiji i sl.). Tim pre, ako je položaj ljudi ostao isti kao i pre normalizacije.

6. Mišljenja smo da bi se o stanju naše manjine moglo diskutovati u jednom direktnom kontaktu sa Rumunima, u rangu vladinih delegacija. Time bi se istaklo i značenje koje Jugoslavija poklanja ovom problemu.

Smatramo da je u sadašnjem momentu najvažnije upoznati Rumune sa našim principijelnim stavom i gledanje na rešavanje manjinskog pitanja. Nije bitno da se ovo pitanje odmah i korenito reši, ali važna su uveravanja, zvanična i najodgovornija da će se stanje vratiti na ono od 1948 godine. Sa druge strane, ozakav otvoren i jasan stav FNRJ više je nego potreban našoj manjini. Ljudima teško pada činjenica da se o njihovom teškom problemu ništa ne govori, ne zauzima stav i slično, dok rumunska propaganda permanentno nabraja uspehe normalizacije (tregovina, granica, Dunav, saobraćaj, kulturna razmena, gostovanje i sl.) i prosto stvara utisak da se odnosi sa FNRJ mogu dobro razvijati, bez ukidanja Baragana i rumunizacije manjine. Manjinci na Baraganu su potišteni i govore da ih je Jugoslavija zaboravila. Pokretanje ovog pitanja zvaničnim putem, preko štampe i u govorima naših rukovodilaca (kao što

je to uvek bio slučaj do sada i iz čega su ljudi crpeli osnovnu moralnu snagu), pretstavljalo bi za manjince veliko olakšanje i otvorilo perspektivu.

Tačno je da problem naše manjine pretstavlja unutrašnju stvar Rumunije. Ali ostaje činjenica da je manjina bila žrtva kampanje protiv FNRJ (političke, ekonomske, fizičkog istrebljenja). Zbog toga Jugoslavija ima moralno-političko pravo da to pitanje postavi. U normalizaciji državnih odnosa Rumunija – FNRJ problem naše manjine zauzima posebno i najvažnije mesto, a stepenom njegovog razvijanja usloviće se i odnosi na drugim poljima. Smatramo da se i Rumuni, i naši manjinci, trebaju upoznati sa ovakvim našim stavom. Naši ljudi preko granice su, svojom dosadašnjom borbom za novu Jugoslaviju, stekli pravo da se o njihovom problemu rešava na ovakav način.

Na kraju, izražavamo spremnost da DSIP-u FNRJ budemo uvek na usluzi po pitanju rešavanja manjinskog problema u Rumuniji, eventualne dokumentacije ili šire obrade gore iznetih stavova, pružanja materijala za našu štampu i slično.

Beograd, 4. Avgusta 1955 godine“
(Arhiv..., dosije I–15, signatura
br. 419041, str. 1–7)

TRADUCERE

Problema minorității naționale iugoslave din România

Situația actuală, a normalizării relațiilor cu țările est-europene, inclusiv cu România, a generat condiții prielnice și pentru soluționarea treptată a chestiunilor minorității noastre din România. Contextul general al normalității atinse până acum crează condiții favorabile ca această problemă să fie deschisă și abordată principal.

Dat fiind că avem o cunoaștere apleciabilă a situației din cadrul minorității noastre, că urmărim evoluția dezvoltării normalizării relațiilor dintre RPF și România, și că am observat în vremea din urmă anumite schimbări de opinie, atât în pozițiile celor mai înalți demnitari români precum și în conduita organelor de stat față de minoritatea națională iugoslavă, apreciem ca util faptul de a aduce la cunoștința Secretariatului de stat pentru afaceri externe al RPF unele din opiniile noastre legate de soluționarea acestei probleme.

Introducere

Minoritatea națională iugoslavă din România se află astăzi într-o situație foarte dificilă, rezultată în urma diferendului de mai mulți ani, cu începere din anul 1948. Politica de discriminare față și deznaționalizare promovată de către autoritățile române, a fost îndreptată exclusiv în scopul de a se frânge rezistența pe care minoritatea a dovedit-o față de politica Biroului informativ îndreptată împotriva RPF. Solidaritatea probată de minoritatea noastră cu poziția PCI, situarea deschisă pe pozițiile țării noastre și propagarea unor atari poziții au fost motivele principale pentru care minoritatea s-a găsit expusă în fața loviturilor poliției române. Această

luptă împotriva propagandei cominformiste a presupus și revendicările pentru conservarea drepturilor câștigate în seama minorității.

Strânsa legătură cu politica și vederile noii Iugoslavii au apărut ca o consecință firească a participării active în Mișcarea de eliberare națională (iugoslavă) în vreme de război, un rezultat al influenței pozitive a luptei pe care a desfășurat-o PCI încă din anul 1941. În sprijinul celor enunțate mai sus vom enumera câteva exemple semnificative:

1. În Clisura bănațeană lua naștere sub conducerea lui Jarco Despotovici o mișcare de rezistență încă din toamna anului 1941 și se menținea vie până la sfârșitul războiului. Directivele de operare soseau din Iugoslavia (Detașamentul de partizani condus de Comitetul regional al PCI pentru Banat), iar în satele Socol, Belobreșca, Moldova Veche și Câmpia au ființat sedii ale Mișcării de eliberare iugoslave. În munca aceasta ilegală au luat parte 26 de minoritari în timp ce în formațiunile combatante au participat 16 luptători. În primăvara anului 1943 a fost înființat Comitetul antifascist al sârbilor din Banatul României care a reunit în jurul său populația noastră din jurul orașului Timișoara. Mișcarea a fost generată de acțiunea Celui de-al V-lea detașament de partizani nord-bănațean (iugoslav), cu care a fost menținută legătura. În mișcare au participat în jur de 70 de minoritari din 11 sate și din Timișoara. Atât în Clisura cât și în Banatul de nord Mișcarea de eliberare iugoslavă a luat ființă ca rezultat al angajării PCI și al atașamentului dovedit de minoritari față de mișcare. Legătura acestora cu organizațiile PCR datează abia din primăvara anului 1944, dar ele au fost adesea doar de natură formală. Erau mai degrabă legături individuale cu membrii PCR, căci aceasta ca și organizație nu a existat și nici nu a activat în vreun fel până la 23 august 1944.³³

2. După căderea lui Antonescu cel mai mare număr dintre foștii transfugi tineri din rândurile minorității s-a înrolat voluntari în Armata iugoslavă. Din Clisura bănațeană s-au înrolat 1073 de voluntari iar din Banatul de nord 1300.³⁴ În luptele din Srem, Croația și Slovenia au căzut în jur de 200 de tineri, sau vreo 9% dintre minoritarii combatanți. Aproape 80 de luptători au fost răniți.

3. În toamna lui 1944 și în primăvara lui 1945 conaționalii noștri din România au inițiat o largă acțiune de ajutorare a victimelor din ținuturile lovite de urgia războiului în Iugoslavia. Sârbii din Banatul de nord au adunat și trimis în ținuturile sinistrate 100 de vagoane de grâu și vreo 5 vagoane de îmbrăcăminte și alte obiecte, precum și 6 milioane de lei românești și

³³ Opinii similare, de minimalizare a angajării românilor pe linia antifascistă în Banat, răzbat și din însemnările lui Bojidar Stanoievici, în A. Milin, M. Milin, T. Mihailov, *Sârbii din România în vremea Comunismului...*, 27–53.

³⁴ Cifrele sunt totuși relative. Din cercetările noastre am documentat un număr de 2079 de voluntari – partizani iugoslavi originari din Banatul românesc.

323 mii de dinari (iugoslavi). Organizația Frontului antifascist sârb al femeilor din Timișoara a avut în îngrijire 5 cămine de orfani de război din Serbia și din Bosnia³⁵.

4. În vara anilor 1946 și 1947 peste 400 de tineri de naționalitate iugoslavă³⁶ au luat parte la construirea căii ferate a tineretului Brčko-Banovići și Šamac-Sarajevo.³⁷ Pentru cea de-a doua serie de muncă la calea ferată Šamac – Sarajevo s-au înscris peste 1300 de minoritari, dar din cauza limitării numărului nu au putut veni la muncă în Iugoslavia. În jur de 100 de tineri au fost evidențiați, 49 din ei au fost declarați fruntași iar 5 au fost distinși cu Ordinul „Frăție și unitate”. În vara anului 1948 s-au înscris 100 de tineri pentru șantierul autostrăzii Beograd – Zagreb, dar autoritățile române nu le-au mai permis să plece în Iugoslavia, intervenind problemele Rezoluției Biroului informativ.

Uriasă influență politică exercitată de lupta de eliberare națională din Iugoslavia, precum și dezvoltarea ei de după război au contribuit la faptul că minoritatea noastră să se resimtă în mod firesc ca o parte componentă a RPFI. Iugoslavia cea nouă a fost îmbrățișată de ei ca o patrie cu adevărat socialistă. Această simțire a fost una de natură progresistă, fără de vreo conotație naționalistă șovină. Stau mărturie deplina falimentare a cetnicilor și a celor câțiva ierarhi bisericești din Timișoara în încercarea lor, pe timp de război și imediat după, de a organiza o mișcare favorabilă lui DM³⁸ printre minoritari.

³⁵ Informațiile sunt verosimile căci această campanie de ajutorare a victimelor războiului a fost coordonată de Frontul antifascist sârb din România (FAS – Timișoara) și de continuatorul său, Uniunea asociațiilor culturale democate slave din România (UACDSR). Se pare că dintre foștii membri ai FAS au fost recrutați și autorii (autorul?, posibil Pavle Stojanov, din Dinaș) sintezei de față. Vezi pe larg în A. Milin, M. Milin, *UACDSR sau sârbii din România pe baricadele Războiului rece*, Timișoara, (2009), 9–62.

³⁶ Surprinde etichetarea populației cu denominarea generică unitaristă de iugoslavi. Era în plină eră a „frăției și unității între popoarele federației”, când, prin mâna UDB-ai, s-a tras forțat o perdea a uitării între popoare învrăjbite de ură de moarte, punându-se toate relele trecutului în cărua fascismului german. Aceste omisiuni deliberate se vor răzbuna, apoi, prin disoluția sângeroasă a federației iugoslave din anii 90.

³⁷ Adevărate pepiniere de viitori agenți ai UDBa în România. Model stimulat de altfel și pentru „pepinierele” de activiști UTC și PMR de pe șantierul românesc Bumbesti-Livezeni și Salva-Vișeu.

³⁸ Draža Mihajlović, colonel, ministru de război al guvernului de la Londra și conducător al rezistenței promonarhice iugoslave, antigermane și anticomuniste. Adepții săi, refugiați după război și prin România, au fost cu sălbăticie și extremă violență combătuți și reprimați de oamenii UDB-ai, inclusiv la București și Timișoara ori în Clisura Dunării. Vezi amintirile însemnări ale lui Bojidar Stanoiević, în A. Milin, M. Milin, T. Mihailov, *Sârbii din România...27–53*; vezi și M. Milin (editor), *Sârbii din România în secolul XX*, Cluj-Napoca, (2012), 23–35.

După anul 1948 simpatiile pentru RPFI au fost în creștere, în mod special potențate prin faptul că PMR a adoptat o poziție greșită față de minoritate într-o serie de chestiuni importante (discriminare la aplicarea reformei agrare, arestarea dezertorilor din Armata română a lui Antonescu, maltratarea și privarea de libertate a voluntarilor care s-au înrolat în Armata iugoslavă, boicotarea muncii UACDSR și altele), și faptul că minoritatea a fost constrânsă să se lupte pentru a-și dobândi drepturile câștigate în regimul guvernării comuniste al Dr.-ului Petru Groza. Datorită exclusiv liniei PCI, influenței și sugestiilor organelor responsabile iugoslave, minoritarii au renunțat la ideea dizlocării masive și a colonizării în RPFI, însușindu-și recomandarea că trebuiau să rămână în România, să se înroleze în organizațiile PCR, să contribuie la democratizarea țării și să reprezinte un pion al apropierei româno-iugoslave³⁹. Rezultatele unei asemenea munci nu s-au lăsat așteptate. PCR și-a căpătat astfel cele mai bine organizații chiar în satele cu minoritari (sârbi).⁴⁰ Frontul național democrat a înregistrat doar în satele cu populație sârbească 95–97% voturi la alegeri, iar măsurile politice și cele economice ale guvernului au fost cu consecvență aplicate doar în localitățile minoritarilor. Cuvintele tovarășului Tito: *Eu doresc ca sârbii din România să fie în primele rânduri ale luptei pentru democrație!*, rostite la Timișoara în decembrie 1947, au fost transpuse în fapt.

E posibil ca informațiile pentru acest raport să le fi furnizat inclusiv Dușan Iovanovici și Zoran Vuletici, ofițeri activi ai UDBa la acea vreme, implicați în activități de contrainformații în România. După sursele de la CNSAS-București, referitoare la *Emigrația iugoslavă*, Iovanovici era pe atunci șeful UDBa de la Veliko Gradište iar Vuletici, originar din Socol, era la datorie la UDBa din Vârșeș, localități din preajma frontierei româno-iugoslave.

³⁹ Cu ocazia semnării *Acordului de prietenie, colaborare și ajutor reciproc dintre România și Iugoslavia*, la 19 decembrie 1947, a intervenit și vizita mareșalului Tito la Timișoara. Cu această ocazie liderul iugoslav a promovat această nouă idee, a angajării totale a minorității sârbe pe linia comunismului din România. De atunci datează și sloganul-emblemă al presei comuniste sârbe din România: „Eu doresc ca sârbii de aici să fie în primele rânduri în edificarea democrației populare în România. Timișoara, 20. XII. 1947” (Miodrag Milin, Andrei Milin, *Sârbii din România și relațiile româno-iugoslave. 1944–1949*, Timișoara, 2004, doc. 24, 163–165).

⁴⁰ În acele câteva luni de eferescență a relațiilor reciproce, s-a convenit și recunoașterea automată a calității de membru PCR pentru cei ce erau deja înregistrați în PCI. Acum își încheie activitatea și problematic *Consiliul voluntarilor slavi din Clisura bănățeană* Odbor Slovena dobrovoljaca Banatske klisure, care își propusese reunirea Clisurei bănățene la Iugoslavia lui Tito. Printre cei mai activi militanți ai cauzei iugoslave în Clisura erau Zoran Vuletici din Socol, Despotovici Bogdan și frații Radosavliević, Nikola și Svetomir din Belobreșca. (Miodrag Milin, Andrei Milin, *Clisura bănățeană a Dunării – enclavă iugoslavă nord-dunăreană în anii 1944–197 sau experiment comunist românesc „avant la lettre”*, „Analele Banatului”, Serie nouă, Arheologie-Istorie, XXII, (2014), 445–474.

Situația de după Rezoluția Biroului informativ

E de la sine înțeles că poziția minorității naționale iugoslave în disputa PCI – Biroul informativ nu putea fi alta decât înregimentarea deplină de partea partidului nostru. Minoritatea a putut adopta o asemenea poziție și datorită faptului unei foarte bune cunoașteri a liniei PCI, a stării de lucruri din RPFİ și a evoluției acesteia.

Poziția minorității a cauzat cele mai mari griji conducerii PCR. Imediat după difuzarea rezoluției pe teren în Banat sosesc înalți funcționari de partid: Teohari Georgescu, pe atunci secretar în Biroul politic, Moraru, instructor al CC-ului (acum conducător sindical), Bogdan [Iosif] din agitprop.-ul CC-ului și Vidrașcu [Nicolae?] de la secția de relații cu partidele străine a CC-ului. Încercările lor de a frânge obstrucția minorității s-au dovedit fără de rezultat. Când n-au dat rod metodele de convingere politică au trecut la reprimarea polițienească: arestări, maltratări, procese și la urmă deportarea.

Conducerea uniunii [a UACDSR-ului] a fost arestată în septembrie 1948, cu motivarea că sunt în cauză *spioni iugoslavi*. În intervalul anilor 1948–1950 au avut loc 5 procese secrete, iar în august 1950 cunoscutul proces de la București⁴¹. La acest proces doi acuzați au fost condamnați la moarte iar ceilalți la închisoare pe viață și pedepse de până la 25 de ani de închisoare. Toți au fost judecați ca *spioni iugoslavi*. Pe această linie au mai fost judecați și o duzină de învățători și de preoți sârbi.

Din septembrie 1950 au început primele deportări. Erau dizlocări de mai mică dimensiune, operate mai cu seamă în satele din imediata apropiere de graniță. În perioada aprilie-iulie 1950 au fost arestați peste 400 de minoritari. Între 17–22 iunie 1951 au fost deportați în Bărăgan în jur de 5000 de minoritari⁴². În adunările publice ofițeri și organe ale puterii afirmă în fața minoritarilor că i-au deportat *deoarece era așteptat un atac din partea Iugoslaviei împotriva României*. Li s-a promis că cei deportați vor fi readuși la casele lor dacă atacul preconizat nu ar avea loc. (Adunarea ținută în localitatea Moldova Veche, Clisura bănățeană).

Deportarea și prigonirile minoritarilor s-au produs ca rezultat exclusiv al conflictului din anul 1948 și datorită situației lor hotărâte în favoarea PCI.⁴³ În alte țări

din Blocul estic (Ungaria, Bulgaria) minoritatea noastră a fost destabilizată iar o atitudine politică compactă a fost curmată începând cu anul 1950. Acesta nu a fost cazul cu minoritatea iugoslavă din România, motiv pentru care au fost luate împotriva ei măsuri atât de drastice.

Și încă o observație: în timp ce în toate țările Blocului estic au fost orchestrate procese (Dzodze⁴⁴, Kostov⁴⁵, Rajk⁴⁶, Slanski⁴⁷) în care condamnaților li s-au luat capetele ca *spioni iugoslavi* iar Iugoslavia acuzată ca vinovatul principal și dușmanul nr. 1 al independenței lor statale, în România acest rol a fost atribuit minorității iugoslave.⁴⁸ Niciun demnitar român de partid sau de stat mai important nu a fost condamnat ca *spion iugoslav*, dar pentru aceasta întreaga conducere a UACDSR a fost adusă la procesul din august 1950 și condamnată. Procesul s-a desfășurat la București – și nu la Timișoara unde este centrul minorității noastre și astfel minoritatea a fost înfățișată ca și dușman al întregului stat românesc, iar Iugoslavia ca principal artizan al unei asemenea malverzații. În acest fel autoritățile și-au creat condițiile prealabile pentru reprimarea fizică și deportarea minorității.

Situația actuală din cadrul minorității și poziția autorităților române

Deși a trecut deja un an de la normalizarea relațiilor interstatale RPFİ – România în tot acest răstimp condiția minorității a rămas în general neschimbată. O oarecare ameliorare e sesizabilă doar prin faptul că le este permisă corespondența și cu străinătatea. Situația lor din Bărăgan a rămas aceeași. Nimeni nu a fost întors acasă, oamenilor le este interzisă deplasarea la o distanță mai mare de 15 km., nu posedă legitimații de identitate, trăiesc în aceleași condiții grele ca și cu 4 ani în urmă (în case de scânduri și lut, merg după apă și câte 6 km., lucrează în orezării și în ferme de stat pentru o plată mizeră de 3 până la 5 lei pe zi, respectiv pentru 1–2 kg. de pâine). Autoritățile fac în continuare presiuni de deznaționalizare iar pe copii îi trimit doar în școli românești. Suntem în fața unor fapte despre care astăzi putem lua cunoștință doar din scrierile evului mediu. În localitățile din raioanele Fetești și Însurăței, regiunea

privilegiilor ce li se oferă pe toate planurile) și preoțimea sârbă (divizată și ea).

⁴⁴ Albania.

⁴⁵ Bulgaria.

⁴⁶ Ungaria.

⁴⁷ Cehoslovacia.

⁴⁸ În cercetarea sa recentă despre „Procesul titoiștilor”, istoricul ieșean Ionuț Nistor pledează pentru o abordare mai nuanțată a Procesului titoist ca un vârf de lance pentru teroarea stalinistă din România. Aduce o serie de alte exemple cu aceeași conotație represivă, precum Procesele „spionilor britanici și americani” (aprilie 1950), ale „spionilor imperialiști-turci” (iunie 1950), ale „spionilor catolici-francezi” (august 1950), ale „spionajului în favoarea Londrei” (august 1951) și ale „spionajului în favoarea Vaticanului” (septembrie 1951), procese secrete, desfășurate la Tribunalul Militar din București. (I. Nistor, *op. cit.*, 12–15).

⁴¹ *Culegere de materiale privitoare la activitatea criminală a serviciilor de spionaj imperialiste pe teritoriul Republicii Populare Române* (Capitolul *Procesul trădătorilor și spionilor titoiști*), [București], 1951, 151–201; vezi procesul reprodus și în A. Milin, M. Milin, Ț. Mihailov, *Sârbi din România în vremea Comunismului...*, 54–100; vezi mai recent o excelentă sinteză asupra chestiunii în Ionuț Nistor, „*Procesul Titoismului în România (1950)*”, Iași, 2015, 271 pag.

⁴² Nu avem o cifră absolut precisă a sârbilor deportați în Bărăgan. Ultimele estimări merg spre 2800 de deportați sârbi. Numărul total al celor deportați se estimează la aproximativ 44000 de persoane.

⁴³ De fapt lucrurile erau mai nuanțate. Pe lângă o simpatie pro-iugoslavă afișată de o parte a conducerii UACDSR (care vor ajunge apoi prin închisori), a existat și o minoritate atașată de politica PMR (care își va spori numărul pe măsura

Galați, a apărut în luna mai a anului 1955 un preot de pe lângă Timișoara și după o întrerupere de 4 ani a oficiat un prim serviciu divin în câmp deschis și i-a botezat...Le-a transmis că va reveni în toamnă pentru a boteza toți copiii de naționalitate sârbă care se vor naște între timp.⁴⁹ Această primire în ritul creștin autoritățile o percep ca o dovadă de atitudine liberală față de cei deportați...

Regimul nu a arătat bunăvoință nici față de minoritarii care nu au fost supuși deportării. Situația cu școlile este ca și până acum. Este în continuare prezentă activitatea emigranților Biroului informativ din Iugoslavia. Emigranții [politici] sosesc prin sate, agită împotriva conducerii RPFİ, iar ajutorul redactorului șef al gazetei *Pravda* – emigrantul Slobodan Paulievici – a primit dispoziție să decidă asupra materialelor antiugoslave ce trebuie eliminate sau introduse în manuale. (În legătură cu aceasta Paulievici spune: „eu sunt cel care decid ce fel de materiale au să se tipărească și ce trebuie eliminat din cărți.”). Paulievici este în mod deliberat trimis de autoritățile române ca un provocator, să intre în vorbă cu delegațiile noastre oficiale care merg la Timișoara și să discrediteze cu vorbe urâte conducerea noastră. (Este vorba de șederea delegației noastre la Timișoara, în chestiunea soluționării incidentelor de frontieră, în iunie 1953)⁵⁰.

Guvernul român totuși s-a dovedit conștient cu privire la posibilele urmări ce pot să apară dacă va continua cursul de până acum față de minoritate, cu precădere în urma discuției ferme și extrem de deschise dintre tovarășul Vuianovici și Dej⁵¹, și s-a apucat să schițeze unele gesturi tactice mărunte în vederea soluționării acestei probleme. În Bărăgan a fost trimise comisii de anchetă în rândul deportaților, se zvonește că vor fi unii trimiși la casele lor iar alții reținuți și pe mai departe (în funcție de voința organelor puterii locale din localitățile unde au domiciliat înainte), permițându-se copiilor până la 15 ani să meargă pe la rudele lor până la 2–3 luni, iar unora au început chiar să le distribuie câte 1–2 ha de pământ din fondul de stat în Bărăgan. În acest fel doresc să elimine argumentele că deportații nu aveau din ce să trăiască și, întrucât de-acum le va fi bine și în Bărăgan, ar putea aici să și rămână.

Dej a găsit și o explicație politică pentru minoritarii deportați: *era vorba de elemente chiabure și de foști*

membri ai Gărzii de fier! Asemenea neadevăruri nu sunt deloc greu de combătut.

În primul rând, chiar de ar fi să-i dăm crezare lui Dej, că ar fi vorba de elementele chiabure, se poate constata că în România politica de clasă de la sat a fost cu rigurozitate aplicată doar cu privire la chiaburii din rândul minorității. Țăranii avuți de naționalitate română și maghiară (cât și cei sârbi, carer s-au arătat pe linia BI-Biroului informativ și potrivnici RPFİ, nu au fost deportați și au continuat să trăiască netulburăți pe mai departe în vecinătatea satelor sârbești lovite, ca să nu vorbim despre cei din interiorul României. Dacă ar fi fost aplicat un criteriu unitar față de toate elementele chiaburești din țară, atunci trebuiau supuși deportării cel puțin 1 milion de oameni. Iar în Bărăgan sunt cu precădere oameni de origine sârbă și un număr destul de însemnat de cetățeni de origine burgheză (pe aceștia în vremea din urmă au început să-i lase să locuiască prin case).

În al doilea rând, în sânul minorității noastre Garda de fier n-a avut, chiar în vremea celei mai intense afirmări, decât un ecou minim (la cam 1% dintre minoritari). Chiar și cei mai învederați legionari, precum Petrovici Liubișă, șeful organizației legionare, Damianovici Milutin, primar din 1940 până în 1944, ambii din Socol, în Clisura, nu au fost deportați deoarece s-au implicat în campania BI-ului și au fost primiți în rândurile PCR. Ce ar fi de spus însă despre mii și mii de legionari români activi care sunt și astăzi liberi, iar unii au devenit chiar demnitari frunțași de stat și de partid?!

Propuneri

Ținând cont de faptul că în măsură importantă avem cunoștințe despre metodele politicii de stat și de partid, mai cu seamă cele referitoare la minorități, apreciem că românii vor încerca să rezolve această problemă într-un mod care le este specific. Vor porni, de bună seamă, cu jumătăți de măsură, și se vor arăta mai generoși față de minoritarii rămași acasă (deja au înființat la Timișoara un ansamblu de dansuri populare).⁵² Reântorcerea oamenilor din Bărăgan reprezintă pentru guvernanți o chestiune în primul rând de ordin material, căci vor trebui să le restituie întreaga avere jefuită. (La vremea sa puterea de acum a ieșit în întâmpinarea revendicărilor evreilor și le-au restituit toate bunurile de care îi deposedaseră germanii și Antonescu). Pe de altă parte se ridică acum și o nouă problemă de natură politică, căci restituirea în sine are și o semnificație de discreditare a organizațiilor de partid locale cât și a oamenilor pe care autoritățile române pun bază. Ca atare, este posibil ca deportații să fie direcționați spre alte sate românești din Banat.

Noi apreciem însă că aceste probleme și dificultăți ale regimului, privind soluționarea justă a problemei minoritare nu sunt o sarcină în căruia țării noastre. Ei

⁴⁹ Vezi *Матични протокол Срба у Барагану 1951–1955. / Registrul bisericesc al sârbilor din Bărăgan...*, registrul întocmit de protopopul Milivoj Cacic, ediție de Stefan Bugarschi, Timișoara, 2011, 168 pag.

⁵⁰ Vladimir Cvetković, Miodrag Milin, *Tratativele din Timișoara în 1953*, în Miodrag Milin (Editor), *Sârbii din România în secolul XX*, Cluj-Napoca, 2012, 114–125.

⁵¹ Un prim contact semnificativ, cu urmări vizibile în demararea chestiunii reparației nedreptăților deportării în Bărăgan, s-a petrecut la Ambasada Bulgariei, la 11 septembrie 1955, la dorița lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Vezi detalii la Vladimir Lj. Cvetković, *Pogled iza Gvozdena zavesel Privire în spatele Cortinei de fier*, Beograd, (2013), 231–233.

⁵² Vezi Ljubomir Stepanov, Stevan Bugarschi, *Српски ансамбл у Темишвару/ Ansamblul sârbesc din Timișoara*, Timișoara, 2005, 224 pag.

singuri și-au creat acele probleme și singuri să le și pună capăt. Demersurile noastre trebuie îndreptate doar în sensul ca această problemă să fie soluționată cu dreptate. În acest sens propunem următoarele:

1. Problema să fie demarată la cele mai îndreptățite organe românești. Poziția noastră să fie făcută publică, să fie menționate schimbările din cadrul minorității intervenite în anul din urmă, să se facă referire critică la afirmațiile lui Dej despre minoritate și stipularea ca un prim gest în rezolvarea acestei probleme: *reîntoarce-rea oamenilor din Bărăgan, a tuturor, fără de deosebire, și așezarea lor în localitățile unde au trăit până în iunie 1948* [până la Rezoluția antiugoslavă].

2. Să se solicite punerea în libertate a tuturor persoanelor arestate de la apariția Rezoluției BI, precum și anularea sentințelor pronunțate față de minoritarii condamnați pentru a fi susținut cauza RPFİ în disputa cu Biroul informativ. Pentru unii dintre minoritari precum Boșco Lațici⁵³, funcționar al Ambasadei (avea pașaport de-al nostru iar soția și copiii au fost lăsați de români să plece, ca fiind cetățeni ai RPFİ) să se ceară repatrierea în Iugoslavia.

3. Să se ceară ca autoritățile române să interzică orice activitate de natură politică a emigranților BI în rândul aparținătorilor minorității iugoslave. Aceasta cu precădere ținând cont de faptul că activitățile lor sunt și acum îndreptate contra Iugoslaviei și a conducerii ei.

4. Avem impresia că românii sunt cei ce dețin inițiativă în acțiunea de normalizare a relațiilor interstatale – mai degrabă prin sugestii mărunte, dorind să arate în acest fel o disponibilitate și o dorință de colaborare. Procedând astfel urmăresc de fapt să evite avansarea contra-propunerilor noastre, în primul rând a celei privind starea minorității. Este posibil că și o anumită pasivitate din partea Secretariatului federal de afaceri externe în această privință să fi permis românilor să adopte o atare strategie.

5. Considerăm că presa și radio de la noi periodic ar trebui să trateze problema minorității în România, precum o făceau și mai înainte și cum o face față de minoritățile noastre în străinătate în general (despre slovenii în Italia ș.a.). Aceasta cu atât mai mult cu cât condiția acelor oameni a rămas neschimbată, ca și înainte de normalizare.

6. Apreciem că despre situația minorității noastre s-ar putea discuta și printr-o întâlnire de contact directă, de rangul delegațiilor guvernamentale. În acest fel s-ar evidenția și importanța pe care Iugoslavia o acordă acestor probleme.

Suntem de părere că în momentul de față cel mai important este să-i încunoștințăm pe români cu poziția noastră de principiu și vederile noastre pentru soluționarea problemei minoritare. Nu este important ca această problemă să se rezolve de îndată și radical, dar importante sunt asigurările, oficiale și de cea mai mare credibilitate, că situația va reveni la starea de

până la 1948. Pe de altă parte o asemenea poziție deschisă și limpede din partea RPFİ este extrem de necesară minorității noastre. Oamenilor le cade extrem de greu constatarea că despre problema lor cea grea nu se vorbește deloc, nu se adoptă atitudine ș.a., în timp ce propaganda românească înșiruie neâncetat succesele normalizării (în plan comercial, cu granița, problema navigației pe Dunăre, a circulației interstatale, a schimburilor culturale, a vizitelor ș.a.) și se induce impresia [falsă] că relațiile cu RPFİ se pot dezvolta favorabil și fără „desființarea” Bărăganului și românizarea minorității. Minoritarii din Bărăgan sunt deprimați și vorbesc că Iugoslavia a uitat cu totul de ei. Deschiderea acestei probleme pe cale oficială, prin intermediul presei și al mesajelor din partea conducătorilor noștri (așa cum a fost întotdeauna până acuma, gesturi din care oamenii au absorbit puterea lor morală esențială), ar fi pentru minoritari un semn de mare ușurare și deschizător de o nouă perspectivă (speranță).

Este adevărat că problema minorității noastre reprezintă o chestiune internă a României. Dar rămâne constatarea că minoritatea a fost o victimă în campania orchestrată împotriva RPFİ (politică, economică, chiar de exterminare fizică). Datorită acestor motive Iugoslavia are și dreptul moral-politic să ridice această chestiune. În vederea normalizării depline a relațiilor de stat România-RPFİ problema minorității noastre ocupă un loc special, de cea mai mare importanță, iar pașii câștigați aici vor înrâuri și asupra raporturilor de pe celelalte planuri. Apreciem că atât partea românească cât și minoritarii noștri trebuie să ia cunoștință cu privire la această poziționare a noastră. Prin sacrificiile lor trecute pentru noua Iugoslavie, oamenii noștri de peste graniță au dobândit și dreptul ca despre problema lor să se soluționeze în acest fel.

La sfârșit, ne exprimăm deplina disponibilitate față de Ministerul federal de externe al RPFİ, de a fi întotdeauna pregătiți să contribuim la soluționarea problemei minoritare din România, prin eventualitatea documentației sau a unei mai complexe elaborări a principiilor mai sus enunțate, punerea la dispoziție a materialelor pentru presă ș.a.

Belgrad, 4 august 1955

(Arhiva..., I-15, ...nr. 419041, 1-7)

7.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat) Telegram

(Šalje:) Bukurešt (Primio:) 24. VIII. 55 u 14,30

Broj: 298 (Uzet u rad:) 26. VIII. 55 u 09,25

(Datum:) 23. VIII. 1955 (Završen:) 26. VIII. 55 u 16,45

Sekretarijatu za inostrane poslove

Na sinočnoj akademiji govorio prvo Dež. Bio ume-
ren. Nije govorio uobičajenim rečnikom o *imperijali-*
stičkim potpaljivačima rata, već mirno i konstruktivnije.
Posebno istakao Ženevsku konferenciju, poboljša-
nje odnosa između SSSR-a i Jugoslavije, privrženost

⁵³ Deținut politic la acea vreme și fost tovarăș de cauză al presupusului autor (Pavle Stoianov) al sintezei de față.

Rumunije politici mirovne koegzistencije, značaj pet principa usvojenih između Kine i Indije, zatim Indije i Jugoslavije itd. Pomenuo kao i uvek Staljina. Posebno istakao želju za saradnjom sa Jugoslavijom i rekao između ostalog: *Mi smo oduševljeni željom da, što od nas zavisi, uradimo sve što je potrebno za likvidiranje nesrećnih događaja koji su narušili prijateljske odnose između naše zemlje i Jugoslavije. U čitavom toku naše istorije rumunski i jugoslovenski narodi bili su prijatelji. Time prirodnije da naši narodi žive u čvrstom prijateljstvu sada kada su nadahnuti zajedničkom težnjom da brane svoju nacionalnu nezavisnost i sigurnost i osiguraju svojim zemljama socijalističku budućnost. Zbog toga želimo da učvrstimo i razvijemo mnogobrojne prijateljske veze sa susednom Jugoslavijom, veze bazirane na prijateljstvu i bratstvu i recipročnim interesima. Mi šaljemo pozdrave za nove uspehe i ostvarenja bratskom jugoslovenskom narodu, Vladi FNRJ, Savezu komunista Jugoslavije i Pretsedniku FNRJ Josipu Brozu Titu.*

Hruščov u svome govoru nije pominjao Jugoslaviju. Govorio (je) u duhu poslednjih izjava i uglavnom konvencionalno. Staljina nije spominjao.

Od gostiju Jugoslaviju pomenuo samo šef poljske delegacije, pozdravljajući rezultate Beogradskih razgovora i izražavajući želju Poljske da razvije saradnju i prijateljstvo s Jugoslavijom. Albanac, Madjar, Čeh i Korejanac upadljivo mnogo isticali SSSR. Kod Rumuna to bilo nešto manje nego obično.

Vujanović“

(Arhiv..., dosije I-16,...br. 411415, str. 1)

TRADUCERE

Secretariatul de stat...

(Trimite:) Bucureștiul

Numărul: 298

(Data:) 23. VIII. 1955...

Către Secretariatul de afaceri externe

La recepția de aseară primul a vorbit Dej. A fost moderat. Nu a vorbit în clișeu obișnuit, despre *piromanii imperialiști ai războiului* ci liniștit și mai constructiv. A evidențiat rolul Conferinței de la Geneva, ameliorarea relațiilor dintre URSS și Iugoslavia, atașamentul României față de politica coexistenței pașnice, importanța celor cinci principii adoptate în relațiile dintre China și India, apoi despre India și Iugoslavia etc. Ca de obicei l-a pomenit și pe Stalin. A evidențiat în mod special dorința de colaborare cu Iugoslavia, spunând printre altele: *În ce ne privește pe noi, suntem însuflețiți de dorința de a face tot ce este necesar pentru lichidarea evenimentelor nefericite care au periclitat relațiile prietenești dintre țara noastră și Iugoslavia. Pe parcursul istoriei noastre popoarele română și iugoslave au fost mereu în relații de amicitie. Cu atât mai firesc este acum ca popoarele noastre să trăiască într-o strânsă prietenie, acum când sunt însuflețite de dorința comună să-și apere independența și securitatea lor națională și de a-și asigura pentru țările noastre un viitor socialist.* Tocmai

de aceea dorim să consolidăm și să dezvoltăm numeroase legături de prietenie cu Iugoslavia vecină, legături bazate pe o prietenie, o fraternitate și pe interese reciproce. *Salutăm noile succese și înfăptuiri ale poporului frate iugoslav, ale Guvernului RPFI, ale Uniunii comunistilor din Iugoslavia, ale președintelui RPFI Iosip Broz Tito.*

În discursul său Hruščiov nu a pomenit Iugoslavia. A vorbit în spiritul ultimelor declarații și, în general, convențional. Nu l-a pomenit deloc pe Stalin.

Dintre oaspeții de față Iugoslavia a fost pomenită doar de șeful delegației poloneze, acesta salutând rezultatele convorbirilor de la Belgrad și exprimându-și în numele Poloniei dorința de dezvoltare a colaborării și prieteniei cu Iugoslavia. Albanezul, maghiarul, cehul și nord-coreanul au evidențiat din cale afară URSS-ul. Din partea românilor acest fapt s-a produs în mai mică măsură decât se obișnuia până acum.

Vuianovici

(Arhiva..., I-16,..., nr. 411415, 1)

8.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat) Telegram

(Šalje:) Bukurešt (Primio:) 25. VIII. 55 u 15,00

Broj: 300 (Uzet u rad:) 26. VIII. 55 u 10,45

(Datum:) 25. VIII. 1955 (Završen:) 26. VIII. 55 u 14,00

Državni sekretarijat za inostrane poslove

Hruščov u svojoj zdravici na prijemu govorio (je) veoma pomirljivo. Prošli put kada (je) bio ovde govorio više za unutrašnju potrebu, sa ironijom i zajedljivo u odnosu na Zapad. Ovaj put se pre svega obraćao preko kora Zapadu i to veoma pomirljivo. Najbitnija izjava da (su) zadovoljni rezultatima Ženevske konferencije, kao i da poslednje smanjenje armije nije poslednja reč sovjetske vlade u tome, ali da sada očekuju slične poteze od Zapada. Veoma jako podvukao opasnost razaranja i uništavanja u slušaju jednog atomskog rata, što odudara od Molotovljeve o uništenju kapitalizma. Verujemo da ste dobili ceo tekst preko štampe. Prilikom zdravica Jugoslaviji izmenjali smo nekoliko rečenica. Izjavio u šali da je on sada u neku ruku upola Jugosloven, da razume ponešto i naš jezik. Zatim (je) naglasio da je veoma zadovoljan što je posetio i upoznao Jugoslaviju, zamolio da predam njegove pozdrave drugu Titu. Pomenuo sam, nato, da sam se upravo vratio s odmora iz Jugoslavije gde sam razgovarao s nekoliko najviših rukovodilaca i da mogu reći da je njegova poseta mnogo značila za razvoj naših odnosa, da se oni pozitivno razvijaju i da su svi drugovi u tome optimisti. Ovo je očito saslušao sa zadovoljstvom i dodao: vaša privredna delegacija ne čelu sa drugom Tempom nalazi se već u Moskvi i biće mi krivo ako se s njim ne sretnem. Ja sam evo postao u neku ruku turista i ne znam da li ću stići dok su još tamo. Izlazilo je iz toga kao da namerava da ide još negde, jer ovde ostaje izgleda još oko 2 dana. Dodao sam da se ipak nadam da će se sresti, što je on prihvatio.

Dež je dodao da i on šalje drugu Titu mnogo pozdrava i najboljih želja. Pada u oči da su ga Dež i ostali bili sasvim blokirali i nastojali da izbegnu njegove kontakte s kim drugim, a poebno s korom. Što se nas tiče, ne isključujem ni njihovu bojazan da se požalimo Hruščovu na odnose s njima.

Vujanović⁵⁴

(Arhiv..., 1955, fascikla 56, dosije II, signatura br. 411418, str. 1)

TRADUCERE

Secretariatul...

(Trimite:) Bucureștiul

Numărul: 300

(Data:) 25. VIII. 1955

Secretariatului de stat pentru afaceri externe

În toastul său susținut la recepție Hruščiov a vorbit foarte împăciuitor. Data trecută când a fost aici a vorbit mai mult pentru nevoile politicii interne, caustic și cu ironie la adresa Occidentului. De această dată, prin intermediul corului diplomatic s-a adresat Occidentului extrem de împăciuitor. Cea mai importantă afirmație se referea la satisfacția cu privire la rezultatele Conferinței de la Geneva, precum și la faptul că reducerea armatei nu este ultimul cuvânt al guvernului sovietic în această chestiune, doar că acum așteaptă gesturi asemănătoare din partea Occidentului. A subliniat pericolul devastărilor și al distrugerii în cazul unui trăzboi atomic, ceea ce vine în contradicție cu opiniile lui Molotov privind nimicirea capitalismului. Sperăm că ați primit întregul text pe calea presei. Cu ocazia toasturilor adresate Iugoslaviei am schimbat câteva propoziții. A afirmat în glumă că se simțea acum cumva pe jumătate iugoslav și că înțelege câte ceva și pe limba noastră. Apoi a subliniat că este foarte satisfăcut că a vizitat și a cunoscut Iugoslavia, m-a rugat să transmit salutările sale tovarășului Tito. Eu i-am răspuns că abia m-am întors de la odihna din Iugoslavia unde am discutat cu mai mulți înalți demnitari și că pot spune că vizita lui a avut o mare însemnătate pentru dezvoltarea relațiilor noastre, că ele evoluează pozitiv iar toți tovarășii sunt optimiști în această privință. Acestea le-a primit cu satisfacție și a adăugat: „delegația voastră economică în frunte cu tovarășul Tempo⁵⁴ se află deja la Moscova și îmi va părea rău dacă nu apoc să mă întâlnesc cu el. Într-un fel, iată, am devenit și turist și nu știu dacă voi ajunge până sunt ei acolo.” Se deducea din aceasta că intenționează să mai meargă undeva, căci aici se pare că rămâne încă vreo 2 zile. Am adăugat speranțele că, totuși, s-ar putea să se întâlnească, ceea ce el a admis.

Dej s-a alăturat și el cu multe salutări și cele mai bune urări pentru președintele Tito. Bate la ochi că Dej și ceilalți l-au acaparât cu totul și se străduiau să evite contactele lui cu alți oficiali și mai cu seamă cu cei din corul diplomatic. În ceea ce ne privește, nu exclud nici

îngrijorarea lor să nu ne plângem lui Hruščiov despre starea [încă neschimbată] a relațiilor cu ei.

Vuianovici

(Arh..., 1955, fascicula 56, dosar II, cota nr. 411418, I)

9.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat) Telegram

(Šalje:) Bukurešt (Primio:) 26. VIII. 55 u 11,00

Broj: 301 (Uzet u rad:) 26. VIII. 55 u 13,00

(Datum:) 25. VIII. 1955 (Završen:) 26. VIII. 55 u 14,35

Sekretarijatu za inostrane poslove

Kod Rumuna se zapaža izvesna uvredjenost i razočarenje zbog nedolaska naše delegacije, kao i zbog oslovljavanja Deža sa *gospodine* (Titovo pismo). Očekivali su kao veoma verovatan odziv naše delegacije, pa su se pobrinuli da u programima na Akademiji i prijemu dadu istaknuto mesto srpskom folkloru (kako bi prikriili položaj naše manjine) skoro svi su me pitali kako su mi se svidele tačke naše manjine – na šta nisam direktno odgovorio, već da je sav program dobro odabran i uvežban. Ovo je verovatno bilo namenjeno i Rusima, za slučaj ako je do njih doprlo naše nezadovoljstvo.

Mogioroš mi je govorio da ih je iznenadio i razočarao nedolazak naše delegacije. Obrazložio sam stvar u duhu Titova pisma navodeći da se upravo vraćam iz zemlje, da sam razgovarao sa nekoliko najviših rukovodilaca, da posle toga dolazim s puno optimizma u pogledu daljeg razvijanja naših odnosa, da kod nas postoji dobra volja da se sva pitanja reše na obostrano zadovoljstvo. On (je) dodao da to postoji i kod njih i da će učiniti sve što je u ljudskoj moći da izgrade prijateljske odnose sa nama. Napomenuo da je o tome govorio s drugom Popovićem i drug Kišinjovski (vidi naš 282). Kad sam rekao da su izvesni njihovi rukovodioci govorili da se priprema neka *amnestija* i da se dobijao utisak da će to biti na nacionalni praznik, on odgovorio da se nezna za to, da su to možda bile nečije izmišljotine, ili kako ih narod zove *bombe*. Kada sam napomenuo da se ne radi o tome nego o izjavama članova Vlade (ministra inostranih poslova) on (je) izjavio da o tome nezna ništa, da takva stvar u Vladi nije diskutovana, da oni te stvari ne vezuju za datume, već ako utvrde da je negde pogrešno, ispravljaju stvar odmah i da će i dalje tako raditi.

Kada je kasnije govorio o njihovoj spremnosti da reše svako pitanje koje je moguće, pitao je zašto ne rešimo pitanje filmova. Rekao sam da neznam na šta misli, jer smo mi stupili u kontakt s njihovim ljudima, pokazali im nekoliko naših filmova i povezali ih sa našim odgovarajućim preduzećem, pa verujem da ta stvar ide dobro. On na to kaže da je *aparāt – aparāt i da ga treba kontrolisati*. (Očito je nešto zapelo u tome i trebalo bi hitno videti šta i izvestiti nas!).

Nekoliko drugih rukovodilaca (Salažan i drugi) pominju nedolazak naše delegacije i kao u šali pitali

⁵⁴ Svetozar Vukmanović-Tempo, demnitar iugoslav de prim rang, din generația „călătă”, a comuniștilor de război.

neke naše: šta smo sada, *tovariši* ili *gospoda*, kako da se oslovljavamo, aluzija na Titovo oslovljavanje Deža.

Vujanović“
(Arhiv...,..., dosije II,... 411419, str. 1–2)

TRADUCERE

Secretariatul...

(Trimite:) Bucureștiul

Numărul: 301

(Data:) 25. VIII. 1955...

Secretariatului pentru afaceri externe

E sesizabilă la români o anumită supărare și dezamăgire cauzate de neparticiparea delegației noastre, precum și din modul adresării către Dej, cu *domnule* (din scrisoarea lui Tito). Se așteptau foarte probabil la un răspuns pozitiv din partea delegației noastre și s-au străduit că în programul oficial de la întrunirea festivă și de la recepție să dea un loc marcant folclorului sârbesc (pentru a masca în acest fel condiția deplorabilă a minorității noastre); aproape toți m-au întreat cum îmi plac punctele de program ale minorității noastre – la care eu nu am răspuns direct ci în general, că întregul program este bine ales și pregătit. Această pregătire era probabil destinată și rușilor, în caz că ajunge și la ei vestea nemulțumirii noastre.

Moghioroș îmi spunea că au fost surprinși și dezamăgiți din cauza absenței delegației noastre. Am oferit explicații în spiritul scrisorii lui Tito, menționând că abia am venit din patrie, că am purtat discuții cu câțiva dintre cei mai înalți demnitari ai noștri, în urma cărora vin cu mult optimism în privința dezvoltării în continuare a relațiilor noastre, că la noi există bunăvoință în vederea rezolvării tuturor problemelor spre o satisfacție reciprocă. El a adăugat că la fel este și la ei și că *vor face tot ce este omeneste posibil pentru a edifica relații prietenești cu noi*. A amintit că despre aceasta a stat de vorbă și tovarășul Popovici [secretarul Ambasadei] cu tovarășul Chi;inevschi (vezi nr. 282 al nostru – lipsește din arhivă, n. n.). Când am pomenit că anumiți demnitari de-ai lor vorbeau că se pregătesc *o amnistie* și exista impresia că aceasta s-ar putea să fie la sărbătoarea națională, el mi-a răspuns că nu știe de-un asemenea lucru, că probabil acestea erau doar unele invenții sau, cum le numesc oamenii simpli – *bombe*. Când am observat apoi că nu era vorba de așa ceva ci de spusele unui membru al guvernului (ministrul afacerilor străine) el mi-a răspuns că nu știe nimica în această privință, că în guvern nu s-a discutat o asemenea problemă, că la ei asemenea lucruri nu sunt corelate cu anumite zile, ci dacă stabilesc că undeva s-a făcut o greșală, repară imediat lucrul greșit și așa vor face și de acum încolo.

Pe când vorbea despre disponibilitatea lor de a soluționa orice problemă în acord cu posibilitățile, m-a mai întreat și despre chestiunea nesoluționată a filmelor. I-am zis că nu știu la ce se referă, căci noi am intrat în contact cu oamenii lor, le-am arătat câteva filme

de-ale noastre și i-am pus în legătură cu întreprindea distribuitoare și sperăm că acea colaborare să meargă bine. El a replicat că *aparatul este aparat și el trebuie controlat*. (Se pare că lucrurile s-au blocat cumva și ar trebui văzut cum stă treaba și să fiu informat!)

O serie de alți demnitari (Sălăjan și alți) vorbesc de nevenirea delegației noastre și sub formă de glumă i-au întreat pe unii de-ai noștri: – ce suntem acuma, *tovarăși sau domni?*, cum să ne adresăm, o aluzie la adresarea din partea lui Tito către Dej.

Vujanovici
(Arh..., II, 411419, 1–2)

10.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat) Telegram

(Šalje:) Bukurešt (Primio:) 26. VIII. 55 u 11,30

Broj: 302 (Uzet u rad:) 26. VIII. 55 u 12,40

(Datum:) 25. VIII. 1955 (Završen:) 26. VIII. 55 u 09,40

Sekretarijatu za inostrane poslove

Grozi (sam) preneo pozdrav druga Tita (po dogovoru s drugom Markom). On (je) bio jako zadovoljan. Kaže da je tako željno očekivao susret sa mnom (on me ranije zamolio da predam njegov pozdrav drugu Titu, pa je valjda očekivao odgovor). Moli da ponovo pozdravim druga Tita i da mu saopštim da je Groza sada srećan zbog promene do koje je došlo i zbog odbacivanja dosadašnje politike prema Jugoslaviji, s kojom on lično nije imao ništa zajedničkog. Kad sam mu rekao da mi to znamo i da to i drug Tito zna, počeo je da priča malo i o svome položaju, navodeći da ga je Mao Tze Tung pre izvesnog vremena zvao da poseti Kinu; ali da ga s početka nisu puštali, sve dok nije zamolio Deža, koji mu je najzad dozvolio. Naveo je da on nije ustvari ni išao u sastavu delegacije, niti kao njen šef. (Štampa je kasnije pisala da je putovao na čelu njihove delegacije – primedba naša).

Vujanović“
(Arhiv..., 411439, str. 1)

TRADUCERE

Secretariatul...

(Trimite:) Bucureștiul

Numărul: 302

(Data:) 25. VIII. 1955

Secretariatului de afaceri externe

I-am transmis lui Groza salututările din partea tovarășului Tito (conform înțelegerii convenite cu tovarășul Marko⁵⁵). Mi-a spus că a așteptat cu mare interes întâlnirea cu mine (el mă rugase mai înainte să-i transmit salutul său către tovarășul Tito și probabil aștepta un răspuns). M-a rugat să îl salut încă odată pe tovarășul Tito și să-i comunic că groza era acum fericit

⁵⁵ Tovarășul Marko – numele conspirativ de război al lui Aleksandar Ranković, ministrul sârb al internelor iugoslave, la acea vreme omul nr. 3 din ierarhia Tito-Kardelj-Ranković.

ca urmare a schimbării survenite și a abandonării vecihiului curs politic față de Iugoslavia, politică cu care el personal nu a avut nimic în comun. Când i-am răspuns că noi știm aceasta și că și tovarășul Tito știe, a început să povestească câte ceva și despre poziția sa, amintind că Mao Tze Tung l-a invitat cu ceva vreme în urmă să viziteze China; dar de la bun început nu i s-a permis aceasta, până ce nu l-a rugat pe Dej, care i-a dat voie la urmă. A menționat că de fapt nici nu a mers în cadrul delegației și nici ca șef al acesteia. (Presa mai târziu a scris că ar fi călătorit în fruntea delegației lor – observația noastră).

Vuianovici
(Arh...., 411439, 1)

11.

„Državni sekretarijat za inostrane poslove FNRJ (Pečat) Telegram
(Šalje:) Bukurešt (Primio:) 12.IX. 55 u 10,00
Broj: 337 (Uzet u rad:) 12. IX. 55 u 14,40
(Datum:) 10. IX. 1955 (Završen:) 12. IX. 55 u 15,45

Sekretarijatu za inostrane poslove

Drugu Mićunoviću. Sinoć kod Bugara (sam) razgovarao sa Mitinom. Bio (je) sasvim napit i pričao svakako više nego inače. Ja izrazio zadovoljstvo s razvojem odnosa između dve zemlje. On govorio da je skoro bio u SSSR-u, da je prisustvovao kao član CK plenumu i drugim razgovorima u najužem krugu CK, da na osnovu toga može da mi kaže da Jugoslavija nema nigde tako iskrenih prijatelja i drugova kao što su Hruščov, Bulganjin, Mikojan i drugi koji su posetili Beograd, da su oni od sveg srca pružili prijateljsku ruku našoj zemlji i u CK s puno žara govorili o Jugoslaviji i o njenim rukovodiocima. Zatim isticao da Čvrst mir [časopis Kominforma *Za čvrst mir i narodnu demokratiju* n. n.] organizuje seriju članaka o Jugoslaviji, da se gotovo u svakom broju pojavljuje po jedan takav članak, da sve to oni organizuju. Nekoliko puta podvlačio da *to oni* (tj. *sovjetski pretstavnici*) *organizuju*. Na to Dež (koji neko vreme prisustvovao razgovoru), ubacio da bih mogao i ja neki put da napišem članak. Mitin, pretpostavljajući da bih odbio, nije mu dao da dovrši; već upao sa konstatacijom da to nije sada aktuelno, da će i to doći u svoje vreme. Zatim govorio kako ima među nama razlika u pogledima i u praksi, da to ne treba prikrivati, ali da su naši ciljevi zajednički i da je na toj osnovi moguće izgraditi odnose najiskrenije saradnje. Isticao značaj *Beogradske deklaracije* uz napomenu da joj je jedini nedostatak što nije bilo više reči o međupartijskoj saradnji. Ja dodao da je bitna saradnja među našim državama, da je to ustvari gotovo isto što i saradnja među partijama, a da će svakako doći i do ovoga drugoga.

Zatim govorio kako on lično najpažljivije prati naše stavove, našu štampu i publicistiku, da je to vrlo interesantno, i ako se on ne slaže s nekim stavovima pojedina. Na pitanje u čemu i s kime, pomenuo Kardeljevo predavanje *Socijalistička demokratija u jugoslovenskoj*

praksi i Vlahovičev članak u *Komunistu*. Istakao da se mi ne možemo ujediniti i poistovetiti sa socijaldemokratima itd. Rekao sam da tako ne stoji u pomenutim člancima, da treba stvar gledati malo šire i osloboditi se uskog statističkog gledanja na ove probleme, da se život razvija, stiču se nova iskustva, a na toj osnovi mora da se razvoja i socijalistička misao. Istakao sam da je Staljin i u teoriji i u praksi pravio stvari koje su otudjivale ideje komunizma kod mnogih naroda kod radničkih masa u raznim zemljama, da je zato potrebno dosta učiniti da se sve to ispravi. Zatim sam dodao: < – Zar ne smatrate da je jugoslovenska teoretska misao i praksa učinila dosta da se ideje socijalizma i komunizma približe narodnim i radničkim pokretima kojima su one postale u poslednje vreme tuđe i daleke, da mi tu možemo mnogo učiniti i da smo već dosta toga učinili?> Saglasio se i onda dodao: < – Znače, reći ću jeretičku misao, (smejući se) imam utisak da *nekakav svež vetar bije iz vaše zemlje*, to je verovatno zato što niste bili vezani duže vremena nikakvim discipolom.>. (Već ga je bilo jako uhvatilo). Na jednom mestu govori o Marksu, Engelsu, Lenjinu i Staljinu. Ja ubacio kao u šali da bih ja ova nabranja završio Lrnjinom. On na to dodao: < – Dobro, pustimo Staljina, o tome se može diskutovati, ali za Marksa, Engelsa i Lenjina dajem da me seku, ako treba, komad po komad.>. Ja istakao da kod nas takodje nije sporno učenje prve trojice. U vise navrata molio me da predam drugu Titu najiskrenije pozdrave i poštovanje, kako od njega lično, tako i od redakcije.

.....[pagina 3 lipsa; e de presupus că dialogul dintre Dej și ambasador a atins aici subiectul sensibil al emigrației iugoslave în România și a fost catalogată separat – n. n.]

[O projektu hidrocentrale na Dunavu] <... koja bi davala struju obema zemljama. *Ja* [Dež n. n.] *sam lično proučavao ovaj projekt*, kaže dalje, *i mnogo mi se sviđeo*. Takve stvari treba pronaći pa da zajedno prionemo na posao na ono što će nas spajati i još više približiti.>

Kazao sam da sve ono što je realno i konstruktivno, a što može doprineti zbližavanju i zajedničkom interesu, biće pozdravljeno od moje vlade i da mi takodje želimo od sveg srca da se pridje ostranivanju svakog nepoverenja i izgradnji svega onoga što će nas još vise zbližiti

U jednom momentu, kad je Mitin bio tu, kaže (Dež) da bi trebalo da se nadjemo, da posedimo, popijemo nešto i porazgovaramo, ili idemo u lov u užem krugu i prijateljski, nas trojica i eventualno još neko od drugova iz najužeg kruga. To je, kaže, mnogo interesantnije i lepše nego ovako pred masom sveta i u protokolarnoj formi. Složio sam se i zahvalio. Mitin isto.

Podvlačio je da je <drug Tito već bio u Rumuniji, da je bio dočekan toplo i srdačno kao niko do sad koji dolazio u ovu zemlju>, da i njega lično vezuju mnoge prijatne uspomene s drugom Titom i da veruje da će sve ono što je bilo neprijatnog biti zaboravljeno. < – Znače kako je, kaže dalje, bilo je to teško vreme, bilo je i uvreda, ali treba preći preko svega i shvatiti

to.>. (Opet kao neka vrsta ličnog izvinjavanja). Zatim (me je) zamolio da predam drugu Titu njegov lični pozdrav.

Mislio sam da dodirnem neka *osetljiva pitanja, kao njihovo držanje izvesnih emigranata* [Observ. pe marginea textului, manuscris: *potrebno!*] na mestima osetljivim za razvoj medjusobnih odnosa, ali se uvek neko prikačio tako da sam imao utisak da bi bilo nezgodno u prisustvu raznih ljudi. Zato sam na kraju, oprastajući se, napomenuo da bi mi bilo vrlo prijatno da uskoro ponovo s njim razgovaram i to baš ovako kao sad, bez protokolarnog ceremonijala, bez prevodioca i onako prijateljski i srdačno kao sada. Biće mu, kaže on, drago i možemo se uskoro dogovoriti.

Vujanović“
(Arhiv..., 412210, str. 1–4)

TRADUCERE

Secretariatul...

(Trimite:) Bucureștiul

Numărul: 337

(Data:) 10. IX. 1955...

Secretariatului de afaceri externe

Tovarășului Mićunović⁵⁶. Aseară am discutat la bulgari⁵⁷ cu Mitin. Era băut bine și povestea de bună-seamă nai multe decât obișnuit. Eu mi-am exprimat satisfacția față de dezvoltarea relațiilor dintre țările noastre. El vorbea că de curând a fost în URSS, că a luat parte ca membru al CC-ului la Plenară și la alte consultări în cercul intim al CC-ului, că în baza acestora poate să-mi spună că Iugoslavia nu are niciunde prieteni și tovarăși atât de sinceri [devotați?] precum sunt Hrușciiov, Bulganin, Mikoian și ceilalți care au vizitat Belgradul, că ei din toată inima au întins o mână prietenească țării noastre, că în CC-ul sovietic se vorbește cu multă căldură despre Iugoslavia și despre conducătorii ei. Apoi a subliniat că „*Pace trainică*” [publicația Biroului informativ „*Pentru o pace trainică și democrație populară*”] pregătește o serie de articole despre Iugoslavia, că aproape număr de număr se publică câte un asemenea articol, că totul este organizat de dânsii. De câteva ori mi-a subliniat că „*aceasta ei (adică reprezentanții sovietici) o organizează*”. La cele spuse Dej (care de-o vreme asista la discuție), a intervenit, cu remarca să scriu și eu câteodată câte un articol. Mitin, presupunând că s-ar putea să refuz, nu i-a dat să termine; a intervenit cu remarca că acesta n-ar fi acum încă de actualitate, că va veni la timpul său. Apoi a continuat că există încă între noi deosebiri de vederi dar și în practică, că acest fapt nu trebuie ascuns, căci țelurile noastre sunt comune și că pe această bază

⁵⁶ Veljko Mićunović, muntegorean de-al lui Vujanović, ministru adjunct al externelor, unul dintre artizanii noului curs iugoslav față de țările Blocului moscovit. Peste câteva luni va fi și numit ambasador la Moscova. Vezi Veljko Mićunović, *Moskovske godine...*, Zagreb (1977), 530 pag.

⁵⁷ 9 Septembrie, ziua națională a Bulgariei comuniste, un fel de „23 August bulgăresc”.

e posibil să edificăm relațiile cele mai sincere de colaborare. A evidențat însemnătatea în această privință a *Declarației de la Belgrad*, cu singura remarcă că îi lipsește faptul că nu face în mai mare măsură referire la colaborare interpartidică. Eu am adăugat că esențială este conlucrarea dintre statele noastre, că de fapt este aproape același lucru precum colaborarea dintre partide și că de bună-seamă se va ajunge și la aceasta din urmă.

Apoi ne-a spus că el personal urmărește cu cea mai mare atenție aserțiunile noastre, jurnalistică și publicistică noastră, că sunt lucruri deosebit de interesante, deși personal nu împărtășește unele poziții exprimate. La întrebarea în ce privință și despre cine, a amintit de prelegerea lui Kardelj⁵⁸ *Democrația socialistă în practica iugoslavă* și articolul lui Vlahović⁵⁹ din revista *Komunist*. A pledat apoi în sensul că noi nu ne putem identifica cu social democrație ș.a. I-am răspuns că lucrurile nu sunt puse astfel în amintitele articole, că e necesară o abordare mai largă a problemelor și o eliberare din chingile interpretărilor statistice în aceste probleme, că viața are cursul său ascendent, se parcurg și noi experiențe, iar pe această nouă bază trebuie să se dezvolte și gândirea socialistă. Am observat că Stalin a făcut, atât în teorie cât și în practică, lucruri pentru care ideile comunismului s-au înstrăinat la multe popoare și mase de muncitori în diferite țări, că este mult de făcut pentru a repara aceste greșeli. Am mai adăugat: „– Nu credeți oare că gândirea teoretică și practica iugoslavă au făcut destul ca ideile socialismului și ale comunismului să fie din nou apropiate popoarelor și mișcărilor muncitorești de care în vremea din urmă se înstrăinaseră, că noi putem aici face mult și că am făcut deja destul?” A fost de acord și a mai adăugat: „– Știți, vă voi spune un gând eretic, (zâmbind) am impresia că *un curent de aer proaspăt suflă dinspre țara voastră*, aceasta și datorită faptului că n-ați fost o bună bucată de vreme aserviți niciunui discipol.” (L-a prins deja bine băutura). De-a valma s-a pus să vorbescă despre Marx, Engels, Lenin și Stalin. Eu l-am întrerupt și sub formă de glumă am remarcat că aș opri această enumerare cu Lenin. A adăugat: „– Bine, să-l lăsăm pe Stalin, despre aceasta se poate încă discuta, dar pentru Marx, Engels și Lenin sunt gata să mă taie, dacă trebuie, bucată cu bucată”. Eu am completat că și la noi nu sunt dubii cu privire la învățăturile celor trei. În mai multe rânduri m-a rugat să transmit tovarășului Tito cele mai sincere salutări și respecte, atât din partea lui personal, cât și din partea redacției.

.....[pagina 3 e lipsă; e de presupus că dialogul dintre Dej și ambasador a atins aici subiectul mai delicat al emigrației iugoslave în România și a fost catalogată separat – n. n.]

[Este vorba despre proiectul de la Dunăre] „...care trebuie să dea curent electric ambelor țări. „*Eu personal* [Dej n. n.] *am studiat acest proiect*, spune mai departe,

⁵⁸ Edvard Kardelj, ideologul socialismului iugoslav bazat pe ficțiunea autoconducerii.

⁵⁹ Veljko Vlahović, alt demnitar iugoslav (muntegorean) din generația de război.

și mi-a plăcut foarte mult. Trebuie să aflăm asemenea lucruri și împreună să ne apucăm de treabă, să facem lucruri care ne vor lega și apropia și mai mult”

I-am răspuns .că tot ceea ce este real și constructiv, ceea ce poate contribui la apropierea noastră și la atingerea interesului comun, va fi salutat din partea guvernului meu și că noi de asemenea dorim din inimă să se pornească eliminarea oricărei urme de neîncredere și să se înfăptuiască toate cele ce ne vor apropia și mai mult.

Într-un moment, când era și Mitin de față, spune [Dej] că ar trebui să ne întâlnim, să ne așezăm, servim ceva și să discutăm, sau să mergem la vânatoare într-un cerc mai restrans și prietenește, noi trei și eventual încă cineva dintre tovarășii cei apropiați. Așa ar putea fi, spune, mult mai interesant și mai profitabil decât aici, de față cu o masă de oameni și cu forme protocolare stânjenitoare. Am căzut de acord și i-am mulțumit. Mitin de asemenea.

Mi-a amintit faptul că „tovarășul Tito a fost deja în România, a fost călduros și cordial primit, ca nimeni altul care a venit în țara noastră”, că și el personal are multe amintiri plăcute împreună cu tovarășul Tito și crede că tot ce a fost neplăcut va fi dat uitării. „– Știți cum este, spune mai departe, a fost o vreme grea, au fost și insulte, dar trebuie să trecem peste toate acestea și să le înțelegem ca atare.” (Iarăși ca un fel de scuză personală). Apoi m-a rugat să transmit tovarășului Tito salutul său personal.

M-am gândit să ating și *unele probleme mai sensibile, precum ținerea anumitor emigranți* [Observație pe marginea textului, în manuscris: „Și trebuie!”] în locuri sensibile pentru dezvoltarea relațiilor reciproce, dar mereu intervenea câte cineva așa că am rămas cu impresia că așa face o nepolitețe în prezența altor oameni. De aceea, la sfârșit, luându-mi rămas bun, am adăugat că mi-ar face mare plăcere să pot cât de curând să discutăm, fără un ceremonial protocolar, fără traducător, la fel prietenește și cordial, ca și acum. Mi-a răspuns că îi va face plăcere și vom putea curând să ne înțelegem [în această privință].

Vuianovici
(Arh..., 412210, 1–4)

12.

„Ambassade de la Republique Federative Populaire de Yougoslavie (Pečat)

Bucarest

Bukurešt, 12 novembra 1955

Str.(ogo) pov.(erljivo) br. 12

Državni sekretarijat za inostrane poslove

I odeljenju, Beograd

U prilogu vam dostavljamo zabelešku o razgovoru druga ambasadora Nikole Vujanovića sa predsednikom rumunske vlade Kivu Stojkom, u pet primeraka.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Po naredbi ambasadora, sekretar
(Pečat) Stevan Soć (mp)

Zabeleška o poseti predsedniku Vlade Kivu Stojki

Posetio sam ga 19 oktobra na naš zahtev. Poseta je trajala sat i po. Iako se trudio da ostavi utisak srdačnosti, primećivala se zategnutost u držanju. Videlo se da pogadja o čemu će biti reči. Kasnije je, u razgovoru, pomenuo da je pažljivo pročitao zabelešku o ranijem razgovoru s Dežom po istom pitanju, uz napomenu da njihovi stavovi ostaju u principu isti. Bio prisutan samo prevodilac (Stojka zna samo veoma malo ruski). Obično ranije bio neko iz MIP-a. Razgovor je izgleda bio sniman, jer nije ništa beleženo.

Posle uvoda od par rečenica, u kome sam rekao da je u dosadašnjoj saradnji rešeno nekoliko pitanja iz naših međusobnih odnosa na obostrano zadovoljstvo i da se odnosi u celini uzeto povoljno razvijaju, napomenuo sam da ima nekih pitanja s čijim rešavanjem nismo zadovoljni i da zbog toga dolazim, po nalogu moje vlade, da ga upoznam s tim. Tako moja poseta, pored protokolarnog ima i poslovni karakter. Radi se o statusu jugoslovenske nacionalne manjine u Rumuniji.

Izložio sam da je, posle 1948, počelo da se primenjuje niz mera usmerenih na ograničavanje prava koja je dotle uživala naša manjina. Jedna od najdrastičnijih mera bila je proterivanje više hiljada ljudi s njihovog ognjišta, gde žive vekovima, i njihovo prinudno naseljavanje u močvarama Baragana, gde žive do danas kao internirci, sa veoma ograničenim rejonom krtetanja i uz nemoguće materijalne i higijenske uslove. Zatim, da je pored hapšenja, sudjenja i sličnih vrsta pritisaka, bio primenjen i niz drugih mera ograničavanja prava koja je naša manjina dotle uživala. Napomenuo sam da, naprimer, naša manjina u ogromnoj većini služi vojsku u radnim jedinicama, što znači na najtežim fizičkim poslovima. Dalje, da u pogledu škola ne uživa ona prava koja joj pripadaju. Naveo sam da se dešava da u mestima čije stanovništvo čini u ogromnoj većini naša manjina, mesto srpske osniva se rumunska sedmoljetka, zatim da je jako otežano njihovo upisivanje na univerzitet itd.

Napomenuo sam da u poslednje vreme ima izvesnog poboljšanja ovog stanja, ali da je sve to još daleko od onoga što bi trebalo da proističe iz naše obostrane želje za normalizacijom i izgradnjom prijateljskih odnosa. Istakao sam da se još uvek ogromna većina proteranih nalazi na Baraganu, a da i sudbina većine oslobođenih nije bolja. Naime, oslobođenim se, sem retkih izuzetaka, ne dozvoljava povratak u svoja sela, na njihova ognjišta i imanja. Oni se potučaju po tuđim kućama, moleći da ih neko primi u kuću kao slugu ili nadničare. Javnost, a isto tako politički krugovi i moja vlada jako su zainteresovani za sudbinu i stanje jugoslovenske manjine u Rumuniji, s obzirom na ono što su ti ljudi dosad neopravdano propatili. Potsetio sam ga da smo ovo pitanje postavili i u mom razgovoru sa Dežom pre 10 meseci, da smo očekivali da će ono vremenom biti rešeno na obostrano zadovoljstvo. Medjutim, poslednji događaji pokazuju, po našem mišljenju, da mesto rešavanja nastupa novo komplikovanje nekih vidova

ovog problema. Što se tiče pitanja proteranih mi rešenje vidimo jedino u oslobadjanju tih ljudi i vraćanju na njihova ognjišta i imanja, gde su vekovima živeli. Sadašnja puštanja, po našem mišljenju, idu linijom zadržavanja istog stanja samo u drugom obliku.

Zatim sam istakao da su mere o kojima sam govorio specijalno primenjivane u graničnom pojasu, gde i onako živi veći deo naše manjine, da su bile sastavni deo niza vanrednih mera (od kojih su neke još na snazi), poduzetih onda protiv Jugoslavije. Kada danas govorimo o normalizaciji, mi je shvatamo kao ukidanje svih takvih mera, jer su one bile rezultat jedne pogrešne i nenormalne politike. Napomenuo sam da je *rukovodstvo SSSR-a politiku koja je sada sprovedjena prema Jugoslaviji ocenilo kao pogrešnu*, te da mi verujemo da se i rukovodstvo Rumunije slaže s ovom ocenom. (Ovo sam napomenuo zato što Rumuni nikad dosad ništa jasnog u ovom smislu nisu javno izjavili). A ako podjemo od toga onda je prirodno da i vanredne mere koje su tada preduzete u graničnom pojasu prema Jugoslaviji, i u odnosu na Jugoslaviju uopšte, budu otklonjene. Jedna od njih, i to *najosetljivija* sa stanovišta moje zemlje, jeste *nepravda učinjena prema jugoslovenskoj manjini*.

On je na to upao s pitanjem: – na koje to vanredne i nenormalne mere u graničnom pojasu mislim?, a koje još nisu otklonjene?

Odgovorio sam da pre svega mislim na položaj naše manjine, koju su te mere najoštrije pogodile, a zatim da ima još nekih ostataka iz tog perioda. Ovaj put nisam mislio – nastavio sam – da govorim o tim ostalim stvarima, jer nije to cilj ove posete, ali ako ga interesuje mogu mu reći na šta konkretno mislim. Pored brojnog preseljavanja naše manjine iz pograničnog pojasa, poduzete su tada i neke druge mere, koje još nisu odstranjene. Jedna od njih je, naprimer, prekidanje malog pograničnog saobraćaja i problem dvovlasničkih imanja, koji je iz toga proistekao. Zatim, sam dodao, kao u šali, da i ograda od bodljikve žice, koja deli njihovu teritoriju od naše, već, mislim, odudara od stepena razvoja naših odnosa, jer se ovi razvijaju tako da to treba da bude prijateljska granica između dva dobra suseda. Zatim, da je to, razume se, njihova stvar, ali mi se lično čini da je to jedan od neugodnih znakova koji potseća na ono najgore što je već za nama. Još jednom sam podvukao da mu obe ove stvari govorim neoficijelno, kao svoje lično mišljenje, jer smatram da o njima treba i mi i oni da još razmislimo, da ih bliže proučimo i onda potražimo sporazumno rešenje.

Ovaj deo izlaganja odobravao je klimanjem glave i manjim upadicama.

Predviđajući da će mu osnovna teza biti da je pitanje naše manjine u Rumuniji njihova unutrašnja stvar, hteo sam da ga što više i unapred razoružam u tome, pa sam se osvrnuo zatim, i na ovo. Rekao sam da može nekome izgledati da je ovo *samo rumunska unutrašnja stvar*, ali ustvari nije tako. To je takva unutrašnja stvar koja ima i svoj *medjunarodno-pravni*, kao i moralno-politički aspekt. Medjunarodno-pravni u tom smislu što je

Poveljom ujedinjenih nacija, a i mirovnim ugovorom koji je Rumunija potpisala, predviđeno garantovanje određenih prava nacionalnim manjinama. Ovo proističe i iz ranije prakse medju Rumunijom i Jugoslavijom, koje su ova pitanja uvek sporazumno rešavale na obostrano zadovoljstvo, te su na osnovu te prakse do 1948 godine uvek bila zagarantovana osnovna prava manjine.

Medjunarodni moralno-politički aspekt ovog pitanja proističe iz toga da njegovo pravilno rešenje može samo povoljno delovati za razvoj odnosa medju našim zemljama u pravcu prijateljstva i dobrog susedstva, što je želja moje vlade a, nadam se, i rumunske. A njegovo nerešavanje, nasuprot tome, može samo unositi nepoverenje u te odnose i usporavati i otežavati ovaj proces za koji smo, nadam se, zainteresovane obe zemlje. Pomenuo sam, dalje, da mi imamo manjinu u skoro svim susednim zemljama i obrnuto i navikli smo da odnos prema ovom pitanju posmatramo kao neku vrstu barometra dobre volje kod naših suseda. A mi smo se trudili da susedi ne mogu da nam u tome prebace nikada makakvu nekorektnost u odnosu na njihovu manjinu. U tome smo, nadam se, uspeli i ne tražimo ni od koga više prava za našu manjinu nego mi dalemo manjinama drugih. Kada bi bilo bar približno s druge strane, mi bi bili potpuno zadovoljni.

Onda je počeo Stojka da izlaže njihov stav. Podvukao je da je *pročitao pažljivo zabelešku o mome ranijem razgovoru s Dežom o ovom pitanju* i da oni principijelno ostaju pri istim stavovima. A to je marksistička politika nacionalne ravnopravnosti, kojom su se dosad navodno rukovodili i kojom će se i dalje rukovoditi. Kod njih sve manjine imaju ista prava kao i Rumuni. Prema tome ni prema Srbima nije bila, niti je mogla biti, vodjena neka drugačija politika. Moglo je biti pojedinačnih nacionalističkih grešaka, a koje su prouzrokovane šovinističkim ispadima pojedinaca i medju manjinama i medju Rumunima, ali to ne menja stvar u celini i takve greške se blagovremeno ispravljaju.

Za mere, o kojima sam govorio, kaze da je tačno da su pogodile i izvestan broj Srba, samo su one u principu nosile klasni karakter, što ne isključuje da je moglo biti pojedinačnih grešaka, koje se blagovremeno ispravljaju. Sada nije mnogo insistirao, kao ranije Dež, na kulacima, već je više govorio o neprijateljima socijalizma, kojih ima medju Srbima, kao i medju drugima; iako – dodao je – možda nešto i manje nego medju drugima. Govorio je, dalje, da takvi koriste sva sredstva za borbu protiv radničke klase i socijalizma, da su nastojali da iskoriste sukob koji je nastao između Rumunije i Jugoslavije za svoje klasne ciljeve. Zatim, da su oni morali da neprijatelje socijalizma progone, bez obzira kojoj nacionalnosti pripadali. Merama o kojima je bilo reči pogodjeni su bili i neprijatelji socijalizma – Rumuni, isto tako kao i manjinci. Na Baraganu i u zatvoru ima više Rumuna nego ijedne druge nacionalnosti, zato što su Rumuni Najbrojnija nacionalnost u zemlji. Mi znamo – kaže dalje – da i vi poduzimate mere za ograničavanje i sprečavanje klasnog neprijatelja, za suzbijanje kulaka itd.,

što je sasvim razumljivo za svaku socijalističku državu, pa molimo da vaše rukovodstvo razmotri celu stvar s ovakvog principijelnog stanovništva. Zamolio je da uverim moju vladu da su te mere bile usmerene protiv neprijatelja socijalizma, a da nisu bile inspirisane nikakvim nacionalnim motivima, zatim de će biti ispravljene greške koje ustanove da su počinjene, te da će našoj Ambasadi biti zahvalni da im svakom prilikom ukaže na takve pojedinačne greške, tj. Ako je učinjena nepravda prema nekom siromašnom seljaku, zatim nekom ko se borio protiv fašizma i sl.

Što se tiče službe u radnim jedinicama, oni su, kaže, ograničeni mirovnim ugovorom na oko 140000 vojnika (ova cifra je ustvari daleko prevaziđena, iako to ne priznaju), te prema tome ne mogu da prime sve mladiće u regularne jedinice. Tamo, kaže, ne primaju ni sve Rumune. Zatim ističe da u radnim jedinicama ima više Rumuna nego ostalih narodnosti. Oni se, kaže, i ovde rukovode istim principima o kojima je maločas govorio. A to je da u regularnu armiju primaju politički najbolje i stvari socijalizma odane elemente, bez obzira na njihovu nacionalnost. Ne služe, znači, ni svi Rumuni u regularnim jedinicama, već vrše izbor po klasno-političkom merilu, tako da otpadaju izversni Rumuni, izvesni Srbi i drugi.

Što se tiče primedbi o školama, izneo je da je i tu njihov stav principijelan – marksistički, a to znači ravnopravnost svih nacionalnosti, sloboda jezika, škole na domaćem jeziku itd. Zamolio da iznesem neki konkretan slučaj, ako znam, jer on ne isključuje pojedinačne greške, ali ističe spremnost, ako im na njih ukažemo da ih isprave.

Na ovo sam insistirao da bih bio srećan kad bi to bili retki slučajevi, jer bi se onda to lako uklonilo. A pošto (je) insistirao da pomenem neki slučaj, pomenio sam Senpeter, u kome je stanovništvo, prema podacima iz 1940 godine 79% srpske nacionalnosti. Sada se u tom mestu, gde postoji samo osnovna škola na srpskom jeziku, otvara rumunska sedmoletka. U Jugoslaviji bi, na primer, rekao sam dalje, u jednom mestu gde bi bila rumunska većina, mogla biti otvorena pre svega rumunska osmoletka, a na srpskom jeziku, za srpsku manjinu u mestu, samo ako ima uslova i mogućnosti za obe.

On prevodiocu rekao da ovo zabilježi, s napomenom da će se stvar ispraviti ako informacija bude tačna.

Kada sam govorio o slučaju rumunske sedmoletke u srpskom mestu i sličnim stvarima, ubacio sam par rečenica i o položaju rumunske manjine u nas. Napomenio sam da i medju Rumunima u Jugoslaviji ima neprijatelja socijalizma, da ih mi ograničavamo i sprečavamo, kao i druge neprijateljske elemente, ali se oni uprkos tome nalaze svi na svojim ognjištima, kao i drugi građani, da mi kažnjavamo samo na osnovu zakona i sudovi rešavaju o tome ako se neko konkretno ogrešio o zakone. Medjutim, napomenio sam, Srbi na Baraganu su tamo poslani po administrativnom postupku i suprotno ustavu i zakonima same Rumunije. Dodao sam, dalje, da mi u ovom pitanju ne tražimo ništa što

ne bi bilo zagarantovano njihovim ustavom i zakonima, kao i ništa što ne bi uživala rumunska manjina kod nas.

Na to je kazao da oni znaju da mi prema rumunskoj manjini postupamo principijelno – marksistički, ali je zatim dodao da se to njih ne tiče, da je to potpuno naša *unutrašnja stvar* kao što je i položaj jugoslovenske manjine u Rumuniji njihova stvar. Nije dalje na ovome insistirao, iako se videlo da je u nekoliko maha tražio u razgovoru priliku da ubaci ovakvu napomenu. Očito je bilo da je teza o tome da je ovo njihova unutrašnja stvar bila pripremljena, kao osnovna, ali je u velikoj meri bila depasirana posle izlaganja našeg stava u kome je unapred osvetljeno kako gledamo na tu *<unutrašnju stvar>*.

Onda produžio svoje ranije izlaganje. Istakao je zajedničke interese naše dve zemlje, izgradnju socijalizma, kao zajednički cilj, iste principe, itd. A zatim, kako neprijatelji socijalizma, kojih ima i medju Srbima kao i medju drugim nacionalnostima, nastoje da nas pogrešno obaveste iz dva razloga. Prvo, da bi, stavljajući se pod zaštitu Jugoslavije, izbegli, koliko je moguće, udar rumunskih zakona i time zaštitili svoje klasne pozicije; a drugo, da bi time pomutili naše međusobne odnose. Oni, kaže, slušaju neprijateljske strane stanice, koje se trude da unesu nepoverenje i nesporazume medju nama (možda je time aludirao i na vest Pariskog radia o problem naše manjine).

Istakao sam onda da je naša manjina u ratu bila u prvim redovima borbe protiv fašizma, isto u borbi za učvršćenje nove vlasti. Podvukao sam da je drug Tito pozvao Jugoslovene – manjince, prilikom posete Rumuniji, da budu u prvim redovima borbe za socijalizam, da je naša manjina bila i ostala konstruktivan elemenat i da mi nikada nismo podupirali kakve anti-rumunske i antisocijalističke tendencije medju njima, da imamo dovoljno iskustva iz duge i teške borbe s klasičnim neprijateljem, te nam nije teško razlikovati intrige antisocijalističkih pojedinaca od žalbi radnih ljudi i od faktičkog stanja ovog problema.

Zatim, da su prema onome što mi imamo, najviše proganjeni upravo ljudi koji su se u ratu borili protiv fašizma u okviru Jugoslovenske armije, zatim siromašni seljaci, koji su od države dobili zemlju i slični, da (je) proganjanje počelo posle 1948, da (je) tesno povezano sa ostalim merama protiv Jugoslavije itd. Dalje, da je naša manjina bila dobro informisana o stanju u Jugoslaviji, da se njih nekoliko hiljada borilo pred kraj rata u našoj armiji, da su vezani rodbinskim vezama i svojim nacionalnim osećanjima s Jugoslavijom, da to nisu mogli bez reserve da private netačne optužbe protiv naše zemlje. Zato je pograšno iz toga izvlačiti, kao što je činjeno, zaključke o njihovoj antisocijalističkoj orijentaciji i neprijateljstvu prema Rumuniji. Smatramo da ovom problemu treba sada prići s ovog stanovišta, pa će sve biti jasnije i lakše će se naći rešenje, u skladu sa interesima obe zemlje. Takvo rešenje može samo da povoljno deluje i u samoj Rumuniji u smislu unutrašnje stabilizacije.

On onda istakao da se ne može uvek suditi o imovnom stanju prema količini zemlje, da oni kulakom smatraju i seljaka ispod 10 ha u nekim krajevima, a zatim brzo (je) prešao preko pitanja kulaštva, iako je ovo bilo osnovni argumenat prilikom prvog razgovora s Dežom, i vratio se na temu o <neprijateljima socijalizma>. Imao sam utisak da ga je sada i u tezi o <neprijateljima socijalizma> uveliko razoružao argumenat da *nije pravilno danas izvlačiti zaključke o neprijateljstvu prema socijalizmu iz činjenice što naša manjina nije mogla bez rezerve prihvatiti ranije antijugoslovenske optužbe*, te da tu stvar danas treba razmotriti *u novom svetlu*.

Zato je sada s manje sigurnosti insistirao na ispravnost njihove dosadašnje politike i počeo da govori da sada ispravljaju niz stvari, da vode ozbiljno računa o našim primedbama, te da će sve stvari biti rešene u sklopu promena koje već vrše. Napomenuo pritom *amnestiju* i puštanje na slobodu svih uhapšenih *jugoslovenskih građana*, od kojih su se mnogi, kako kaže, stvarno ogrešili o njihove zakone. Istakao da im je za ispravljanje tih stvari i donošenje novih odluka potrebno vremena, da moraju svaku stvar da dobro prouče, kako ne bi zapali u nove greške. Zamolio da ih razumemo, da se strpimo, da se rukovodimo međusobnim poverenjem i poštovanjem. Reč *poštovanje* je nešto vise potencirao. A zatim dodao: <Eto, na primer, smatramo da bi bilo poželjnije da se članci u *Borbi* i *Tanjugu* nisu pojavili pre ovog našeg razgovora, jer takve stvari unose obično neugodnu atmosferu i mogu biti iskorišćene samo od onih koji, ionako, žele da pomute naše odnose>.

Ja sam mu rekao da treba da shvate da je kod nas javno mnjenje veoma zainteresovano na ovom pitanju, da se mnoge društvene organizacije i pojedinci interesuju za to šta je dosad učinila naša vlada da se isprave ove stvari, traže odgovor na pitanje šta se dosad faktički poboljšalo. Treba imati na umu i razne rodbinske veze, koje vezuju našu manjinu u Rumuniji sa građanima Jugoslavije. Sve to čini da smo mi imali mnogo muke u sprečavanju da ove stvari izadju na javnost, jer kod nas štampa nije pod nekom čvrstom kontrolom.

On je na to upao sa primedbom da se tu ne radi o nekakvim neoficijelnim novinama, već o *Borbi* kao organu CK Partije i o *Tanjugu* kao zvaničnoj agenciji. Napomenuo sam, u vezi sa tvrdnjom o *Borbi*, da je ona organ Socijalističkog saveza, a ne CK Partije, i ponovo insistirao da je teško u našim uslovima beskonačno dugo sprečavati da u štampi dodju do izraza zahtevi javnosti, a ta javnost traži odgovor na jedno od pitanja koje je tišti. Tim je ovo teže ako se ne vidi perspektiva rešavanja jednog ovakvog pitanja, tj. Ako se na mnoge žalbe i pitanja ne može dati odgovor, da je rešavanje pitanja dobro počelo i da će se ostvariti na zadovoljavajući način. A mi to, na osnovu dosadašnjeg razvoja i naših dosadašnjih razgovora, nažalost, još uvek ne možemo tvrditi.

On je onda rekao da treba da imamo poverenja da će oni učiniti sve što je moguće da se otklone svi uzroci nepoverenja i da se izgrade prijateljski odnosi medju

našim zemljama, da je njima iskreno stalo do toga i da veruju u obostranu dobru volju. Zatim, da će s ovim našim razgovorom upoznati CK, kako bi on to pitanje prodiskutovao. Vi znate, dodao je, da kod nas Partija igra rukovodeću ulogu, a ja sam samo veza izmedju CK i Vlade – kaže za sebe. Posle toga ćemo vam dati odgovor, nastavio je dalje, s obzirom na formu u kojoj ste ovo pitanje postavili.

Zahvalio sam se na prijemu i izrazio nadu u povoljan odgovor i u to da će shvatiti da nam je iskreno stalo do toga da izmedju naše dve zemlje bude uspostavljeno prijateljstvo i poverenje. Zato i nastojimo da se uklone sve prepreke s takvoga puta, sve ono što bi moglo da otežava takav razvoj.

Pred kraj je atmosfera bila manje hladna i srdačno smo se oprostili. Ispratio me do izlaza iz kancelarije i još jednom čvrsto mi stegao ruku.

Moj utisak bio je da nema ovlašćenja da odstupi od ranijih opštih Dežovih postavki o ovom pitanju, iako nije čvrsto uveren u njihovu održivost. Dežovu tezu o kulacima je samo jedanput ovlas dodirnuo (jer je teško dokazivati njenu ispravnost). Ostavljao je utisak da nije čvrsto ubedjen u ispravnost njihove politike u ovom pitanju i u održivost njihove argumentacije. Dalje, da će blago zastupati liniju popuštanja u ovoj stvari, ali da se neće odlučno za to založiti. Pogotovu ako otpor bude jak. Videlo se, dalje, i to da su njegova ovlašćenja prilično skućena i da ustvari Dež i Politbiro treba da kažu svoju reč i u ovome, kao i u svakome drugom važnijem pitanju.

Bukurešt, 19 oktobra 1955

Ambasador

Nikola Vujanović (m.p.)“

(Arhiv,fasc. 56, dosije III, signatura br. 415376, str. 1–10)

TRADUCERE

.....

Consemnare despre vizita efectuată la Președintele Guvernului Chivu Stoica

L-am vizitat la 19 octombrie, la cererea noastră. Vizita a durat o oră și jumătate. Deși s-a străduit să lase o impresie de cordialitate, era totuși o mascată stare de încordare în conduită. Din start se vedea că ghicește despre ce va fi vorba. Pe parcursul întrevederii mi-a spus că a citit cu atenție stenograma discuției anterioare purtate cu Dej în aceeași chestiune, menționând că pozițiile lor au rămas în principiu neschimbate. De față era doar traducătorul (căci Stoica știe doar superficial rusește). De regulă în alte ocazii era și cineva din partea MAE. Se pare că întreaga discuție a fost înregistrată, căci nu s-a consemnat nimic în scris.

După introducerea de câteva propoziții, în care am spus că în concluzura noastră de până acum am rezolvat câteva chestiuni din relațiile noastre spre satisfacția reciprocă și că relațiile prite în general au o evoluție favorabilă, am menționat că sunt unele probleme despre a căror soluționare nu putem fi mulțumiți și tocmai

din această cauză mă aflu aici de față, în baza mandatului guvernului meu, spre a i le aduce la cunoștință. Astfel, vizita mea, pe lângă aspectul ei protocolar, are și un caracter de lucru. Concret, este vorba despre statutul minorității naționale iugoslave din România.

I-am expus faptul că, după 1948, s-a început cu aplicarea unei serii de măsuri de natură să limiteze drepturile de care până atunci s-a bucurat minoritatea noastră. Una dintre cele mai drastice măsuri puse în practică a fost alungarea a mai multe mii de oameni de pe vetrele lor, unde viețuiesc de secole și așezarea lor forțată în mlaștinile Bărăganului, unde trăiesc până astăzi în regim de internați, cu un spațiu de mișcare foarte restricționat și în condiții insuportabile din punct de vedere material și igienic. Apoi, pe lângă arestări, condamnări și alte măsuri represive similare, asupra lor au fost aplicate și o serie de alte măsuri de restricționare a drepturilor de care minoritatea noastră beneficiase până la cea dată. I-am amintit, spre exemplu, că minoritatea noastră în copleșitoarea majoritate slujește stagiul militar în unități de muncă, adică prestând cele mai grele munci fizice. Mai departe, nici în privința educației școlare nu poate beneficia de acele drepturi ce-i revin în mod firesc. Am dat exemplu faptul că în localități unde minoritatea trăiește în majoritate copleșitoare se întâmplă totuși ca în locul școlii sârbe să se înființeze școlă românească de 7 clase, apoi este extrem de îngreunată procedura accesului lor la universitate, etc.

Am remarcat și că în ultima vreme sunt semne de relativă ameliorare a acestei stări de lucruri, dar aceasta este încă departe de ceea ce ar trebui să rezulte din dorința noastră reciprocă de normalizare și edificare a relațiilor prietenești. Am scos în evidență faptul că marea majoritate a celor alungați de acasă încă sunt în Bărăgan și că nici soarta celor eliberați nu este mai bună. Anume, cei puși în libertate, cu rare excepții, sunt opriți să se întoarcă în satele lor, la vetrele și bunurile ce la aparțin. Ei sunt dirijați spre case străine, la mila străinilor să fie adăpostiți, pe post de slugi sau lucrători cu ziua. Opinia noastră și în egală măsură cercurile politice și guvernul nostru sunt foarte preocupați de soarta și condiția de viață a minorității iugoslave din România, avându-se în vedere toate suferințele și nedreptățile la care acești oameni au fost supuși. I-am reamintit că această problemă am ridicat-o și cu ocazia discuției avute cu Dej cu 10 luni în urmă, că ne-am așteptat ca în decursul timpului să-și găsească soluționarea, spre o satisfacție reciprocă. Însă, ultimele evenimente parcă o arată, după părerea noastră, că în locul unei soluționări urmează o nouă complicare a unor aspecte ale acestei probleme. Cât privește chestiunea celor alungați de acasă, noi soluția o vedem doar prin eliberarea acelor oameni și reîntoarcerea la vetrele și bunurile lor, unde au trăit de veacuri. Punerile în libertate de până acum, după opinia noastră, merg pe aceeași linie a menținerii situației de fapt doar că într-o formă oarecum schimbată.

Apoi am accentuat că măsurile despre care am vorbit au fost în mod special aplicate în fâșia de graniță, unde

trăiește și cea mai mare parte a minorității noastre, că acestea au fost o parte constitutivă dintr-o serie de măsuri excepționale (dintre care unele sunt încă în exercițiu), întreprinse atunci împotriva Iugoslaviei. Dacă vorbim astăzi despre o normalizare, noi o înțelegem aceasta și ca pe o anulare a tuturor acestor măsuri restrictive, căci acestea în sine au apărut ca rezultat al aplicării unei politici greșite și nenormale. Am subliniat faptul că întreaga *conducerea URSS-ului a evaluat ca fiind greșită politica aplicată până acum față de Iugoslavia, și noi credem că și conducerea din România este de acord cu această apreciere.* (Am rostit aceste cuvinte și pentru faptul că românii până acum niciodată nu au declarat oficial nimic explicit în acest sens). Și dacă pornim de la acest fapt atunci este firesc ca și măsurile excepționale întreprinse pe atunci în fâșia de graniță către Iugoslavia și față de Iugoslavia în general, să fie eliminate și ele. Una dintre acestea, și aceasta cea mai sensibilă din punctul de vedere al țării mele este *nedreptatea înfăptuită față de minoritatea iugoslavă.*

El a intervenit la aceasta cu întrebarea: „– la ce măsuri excepționale și nenormale din fâșia de graniță fac eu referire? Și care nu au fost eliminate?”

I-am răspuns că, înainte de orice, am în vedere poziția minorității noastre, care a fost cel mai dur lovită de acele măsuri, măsuri care produc anumite consecințe din acea perioadă încă și acum. De data aceasta nu mi-am propus – am continuat – să vorbesc despre acele consecințe încă rămase, căci nu acesta a fost scopul vizitei, dar dacă dorește, pot în mod concret să-i spun la ce am în vedere. Pe lângă masivele dizlocări ale minorității noastre din fâșia de graniță, au fost atunci întreprinse și o serie de alte măsuri, care încă nu au fost eliminate. Una ar fi, de exemplu, întreruperea micului trafic de frontieră și problema averilor în co-proprietate, care a apărut pe cale de consecință. Apoi, am adăugat, sub formă de glumă, și gardul de sârmă ghimpată care separă teritoriul lor de al nostru, deja, cred, face notă discordantă cu nivelul dezvoltării relațiilor noastre, căci acestea evoluează de-așa natură că și granița ar trebui să fie una prietenească, ca între doi buni vecini. Aceasta e o problemă a lor, proprie, se înțelege, dar îmi pare a fi și un semn neplăcut, care aduce aminte de lucrurile cele mai urâte, pe care le-am lăsat deja în urma noastră. Încă odată am accentuat că îi vorbesc despre cele două aspecte în mod neoficial, ca despre o părere personală, căci presupun că despre ele trebuie și noi și voi să mai reflectăm, să le studiem mai îndeaproape și atunci să căutăm și o asemenea rezolvare în consens.

Această expunere a mea a primit-o cu aprobări din cap și mici intervenții.

Presupunând că teza lui esențială va fi cea că problema minorității noastre din România este o chestiune internă de-a lor, mi-am propus pe cât posibil și dinainte să-l „dezarmez” în această privință, și m-am referit apoi și la aceasta. Am spus că s-ar putea cuiva să-i pară că avem aici *doar o chestiune internă românească*, dar lucrurile nu sunt așa. Avem de-a face cu o treabă internă care

are însă și un aspect *de drept internațional* precum și unul moral-politic. O latură de drept internațional în sensul în care în *Carta națiunilor unite*⁶⁰ dar și în tratatul de pace pe care România l-a semnat⁶¹, se stipula garantarea unor drepturi speciale pe seama minorităților naționale. Acestea decurg și din practica trecută a relațiilor dintre România și Iugoslavia, care au soluționat mereu aceste probleme spre satisfacția reciprocă, și în baza acestei experiențe până în anul 1948 întotdeauna au fost garantate drepturile fundamentale ale minorității.

Aspectul moral-politic internațional al acestei probleme decurge din constatarea că o soluționare dreaptă poate doar să aibă efecte pozitive pentru dezvoltarea relațiilor dintre țările noastre, în sensul prieteniei și al bunei vecinătăți, ceea ce exprimă dorința guvernului meu și, sper, și a celui românesc. Iar omisiunea soluționării sale, dimpotrivă, poate doar să inoculeze neîncrederea în aceste relații, să încetinească și să îngreuneze acest proces pentru soluționarea căruia, sper, suntem interesate ambele țări. Am amintit apoi că noi avem minorități în aproape toate țările vecine și reciproc; și ne-am obișnuit să privim raportarea față de această chestiune cu rolul de barometru al bunei voințe afișate din partea vecinilor noștri. Iar noi ne-am dat silința ca vecinii să nu poată să ne reproșeze în această privință nicidecum niciun fel de lipsă de corectitudine în raport cu minoritatea lor. În această privință, sper, am reușit – și nu cerem de la nimeni mai multe drepturi pentru minoritatea noastră decât noi oferim în seama minorităților celorlalți. Dacă ar fi măcar pe aproape așa de cealaltă parte, noi am fi pe deplin mulțumiți.

Atunci s-a apucat Stoica să expună poziția lor. A subliniat faptul că *a citit cu atenție stenograma discuției mele anterioare cu Dej în această chestiune și că din punct de vedere principal ei se situează pe aceleași poziții*. Iar acestea sunt politică marxistă a egalității naționale, pe care aparent au promovat-o până acuma și pe care o vor promova și de acum înainte. La ei toate minoritățile au aceleași drepturi ca și românii. Prin urmare nici față de sârbi nu a fost și nici n-ar fi putut să fi fost promovată o altfel de politică. Puteau să fie greșeli individuale naționaliste, cauzate de excese șoviniste de-ale unor indivizi și dintre minoritari și dintre români, dar acestea nu schimbă situația generală și asemenea greșeli la timpul potrivit se corectează.

Măsurile incriminate, de care am vorbit eu, spune că i-au afectat într-un anumit număr pe sârbi, doar că acestea în principiu aveau un caracter de clasă, ceea ce iarăși nu înseamnă că nu puteau să fie și greșeli individuale, care să fie la timpul potrivit și corectate. De data aceasta nu a mai insistat, ca mai devreme Dej, cu problema chiaburilor, ci a vorbit mai mult despre dușmanii socialismului, care sunt printre sârbi, ca și printre ceilalți; deși – a adăugat – poate chiar mai puțini decât

printre alții. A spus, mai departe, că unii dintre aceștia folosesc toate mijloacele pentru a lupta împotriva clasei muncitoare și a socialismului, că s-au străduit să exploateze conflictul iscat între România și Iugoslavia în favoarea obiectivelor lor de clasă. Prin măsurile de care a fost vorba au fost loviți și acei dușmani ai socialismului – români ca și minoritari deopotrivă. În Bărăgan ca și în închisori sunt mai mulți români decât orice altă minoritate, din cauză că românii reprezintă și cea mai numeroasă naționalitate din țară. „Noi știm – zice în continuare – că și voi aplicați măsuri pentru limitarea și împiedicarea faptelor dușmanului de clasă, pentru combaterea chiaburilor etc., ceea ce e cu totul de înțeles pentru orice țară socialistă, și rugăm conducerea voastră să examineze în întregime problemele pornind de la o asemenea raportare principială”. A cerut să asigure guvernul meu că acele măsuri au fost îndreptate împotriva dușmanilor socialismului și că nu au fost inspirate de fel de o motivație națională, apoi a asigurat că vor fi corectate greșelile, din partea oricărei instituții ar fi ele, și că vor fi recunoscători Ambasadei noastre dacă, în vreo împrejurare, le va semnala asemenea greșeli individuale, etc., dacă s-a înfăptuit o nedreptate față de vreun țaran sărac, sau față de vreunul care s-a luptat împotriva fascismului ș.a.

Cât privește efectuarea stagiului militar în unități de muncă, ei sunt limitați prin acordul de pace să aibă până la 140000 de soldați (această cifră este însă cu mult depășită, deși nu o recunosc oficial!), și prin urmare nu pot să-i primească pe toși tinerii în unități regulate. Acolo nu îi primesc nici măcar pe toți românii. De aceea spune că în unitățile de muncă există mai mulți români decât din celelalte naționalități. Ei și aici se bazează pe aceleași principii de care pomenea și mai înainte. Iar aceasta înseamnă că în armata regulată primesc elementele cele mai bune politic și mai devotate cauzei socialismului, fără deosebire de naționalitate. Nu servesc în unitățile regulate, prin urmare, nici toți românii ci se face selecția pe criterii de clasă și politice, așa că rămân înafară un număr aparte dintre români, dintre sârbi ș.a.

În ceea ce privește reproșurile referitoare la școli, a arătat că și în acest caz poziția lor este una principială – marxistă, aceasta însemnând egalitatea tuturor naționalităților, libertatea de exprimare în limba proprie, școli în limba autohtonă etc. M-a rugat să-i aduc un exemplu concret, dacă am cunoștință, căci el nu exclude greșelile individuale, dar își arată disponibilitatea ca, dacă li se atrage atenția, aceste greșeli să fie corectate.

Am insistat la aceasta, observând că așa fi fericit dacă ar fi vorba doar de cazuri rare, căci acestea ș-ar putea ușor elimina. Și întrucât a insistat să-i dau un caz concret, i-am amintit de Sânpetru Mare, unde în baza statisticii din anul 1940, 79% din populație era de naționalitate sârbă. În această localitate, unde există doar o școală elementară în limba sârbă, acum se deschide o școală românească de 7 clase. În Iugoslavia, spre

⁶⁰ În curs era în acele zile procedura depunerii și evaluării candidaturii României la ONU.

⁶¹ Tratatul de pace de la Paris, semnat de România la 10 februarie 1947.

exemplu, într-o localitate unde ar exista o majoritate românească, s-ar fi putut deschide cu prioritate o școală românească de 8 ani; iar pentru cei de limbă sârbă, pentru minoritatea sârbă deci, doar dacă existau condiții, pentru ambele.

I-a spus translatorului să rețină acest caz, cu menționarea că se vor corecta lucrurile dacă informația se dovedește a fi exactă.

Când vorbeam de cazul școlii românești de 7 clase într-o localitate sârbească și altele asemenea, am adus în discuție și condiția minorității române de la noi. Am amintit că și printre românii din Iugoslavia există dușmani ai socialismului, că noi îi controlăm și împiedicăm de la fapte, la fel ca și pe alte elemente dușmane, dar în pofida acestei stări de fapt ei cu toții se află și pe mai departe la vetrele lor, ca și ceilalți cetățeni, că noi aplicăm pedepse doar în baza legilor și instanțele de judecată singure hotărăsc asupra faptului dacă cineva în mod concret a încălcat legile. Cât timp sârbii din Bărăgan au fost acolo trimiși pe baza unei proceduri administrative în contradicție cu constituția și ineseși legile României. Am adăugat, mai departe, că noi în această chestiune nu cerem nimic din ce nu ar fi fost garantat prin constituția și legile lor, precum nimic din ceea ce nu ar fi beneficiat minoritatea română de la noi.

Mi-a răspuns că ei au cunoștință de faptul că noi procedăm principial – marxist față de minoritatea românească, dar a adăugat că aceasta nu îi privește pe ei, că acerasta este o problemă exclusiv internă de-a noastră, tot la fel cum și poziția minorității iugoslave din România este treaba lor. N-a mai insistat asupra acestui subiect, deși căutase în câteva rânduri ocazii să strecoare asemenea aserțiuni. Era evident că pregătiseră teza lor de bază cea a competențelor lor interne, care însă a fost în mare măsură destabilizată în urma expunerii poziției noastre, prin care de la început am făcut lumină prin felul cum privim la această „*problemă internă*” a lor.

Apoi și-a continuat expunerea. A scos în evidență interesele comune ale țărilor noastre, construirea socialismului, ca un obiectiv comun, aceleași principii, etc. Și apoi despre dușmanii socialismului, care sunt și printre sârbi, ca și în rândul altor naționalități, și care se străduie să ne inducă în eroare, din două motive. Mai întâi, așezându-se sub protecția Iugoslaviei, spre a evita, pe cât posibil, mâna justițiară a legilor române și astfel să-și protejeze propriile interese de clasă; în al doilea rând, în acest fel urmăresc să ne tulbure și relațiile noastre reciproce. Aceștia, spune el, ascultă posturile străine, cele care se străduie din răspuseri să inoculeze neîncrederea și neînțelegerea între noi (poate în acest fel a făcut aluzie la știrile difuzate de Radio Paris cu privire la problemele minorității noastre).

Am evidențiat atunci că în vremea războiului minoritatea noastră a fost în primele rânduri ale luptei împotriva fascismului, de asemenea și în lupta pentru instaurarea și consolidarea noii puteri. Am reliefat că tovarășul Tito i-a chemat pe mioritarii iugoslavi, cu ocazie vizitei în România, să fie în primele rânduri ale luptei pentru

socialism, că minoritatea noastră a fost și a rămas un element constructiv și că noi nicicând nu am ațâțat vreo tendință antiromânească și antisocialistă în rândul lor, că avem suficiență experiență acumulată din îndelungatele și grelele lupte cu dușmanul de clasă, și nu ne este greu să facem distincție dintre intrigile indivizilor antisocialiști și plângerile oamenilor muncii și să evaluăm starea de fapt a acestei chestiuni.

Pe urmă, după datele noastre cea mai intensă prigonire a fost făcută chiar împotriva acelor oameni care s-au luptat împotriva fascismului în cadrul Armatei iugoslave, apoi țărani săraci, dintre cei care au fost împrăștiți de la stat și alții asemenea, că prigonirea a început după 1948, că a fost strâns legată cu celelalte măsuri luate împotriva Iugoslaviei etc. Minoritatea noastră era bine informată cu privire la situația din Iugoslavia, câteva mii de minoritari au luptat spre finalul războiului în armata noastră, ei sunt legați prin fire de rudenie și prin simțăminte naționale cu Iugoslavia, încât nu au putut să accepte fără rezervă acuzațiile mincinoase ridicate împotriva țării noastre. Din această cauză e greșit ca din acestea să se tragă, cum de altfel s-a procedat, concluzii privind orientarea lor antisocialistă și dușmănia față de România. Considerăm că această problemă trebuie abordată din asemenea considerente, și totul se va dovedi mult mai limpede și se va afla mai ușor și soluția, în conformitate cu interesele ambelor țări. O asemenea rezolvare nu poate avea decât urmări pozitive în România însăși, în sensul asigurării unei sporite stabilități interne.

El atunci a remarcat că nu se poate întotdeauna judeca despre starea materială în funcție de suprafața de pământ deținută, ei apreciind în unele părți ca și chiabur și pe țăranul cu mai puțin de 10 ha, iar apoi a trecut repede peste problema chiaburimii, deși acesta fusese argumentul principal cu ocazia celei dintâi discuții cu Dej, și s-a întors la tema „*dușmanilor socialismului*”. Am avut impresia că acum s-a aflat dezarmat și cu privire la teza despre „*dușmanii poporului*” prin argumentul nostru că *nu este drept astăzi să se tragă concluzii cu privire la dușmănia față de socialism din constatarea că minoritatea noastră nu a fost dispusă să accepte fără de rezervă acuzațiile antiugoslave din trecut*, și că acest lucru trebuie astăzi privit *dintr-o nouă lumină*.

De aceea în continuare a insistat cu mai puțină convingere despre justețea politicii lor de până acum și a început să spună că acum îndreaptă o serie de lucruri, că iau serios în seamă observațiile noastre, că toate aceste lucruri vor fi rezolvate în contextul schimbărilor care sunt în desfășurare. A amintit apoi de *amnistie* și punerea în libertate a tuturor *cetățenilor iugoslavi* care au fost arestați, dintre care mulți, după vorbele sale, „au încălcat cu adevărat legile în vigoare”. A precizat că pentru îndreptarea acelor lucruri și aducerea unor noi hotărâri era nevoie de timp, că trebuie fiecare lucru să fie bine cumpănit, pentru a nu cădea într-o nouă greșală. Ne-a rugat să arătăm înțelegere, să avem puțină răbdare, să dovedim un spirit de încredere și respect reciproc. A

accentuat mai cu seamă cuvântul **respect**. Și apoi a adăugat: „Iată, spre exemplu, considerăm că ar fi fost de dorit ca articolele din *Borba*⁶² și *Taniug*⁶³ să nu fi apărut înainte ca această discuție a noastră să fi avut loc, căci asemenea lucruri aduc cu ele o atmosferă neplăcută și pot fi exploatate doar de aceia care și așa ar dori să ne tulbure relațiile noastre”.

Eu i-am răspuns că trebuie să fie conștienți de faptul că opinia noastră publică este foarte preocupată de această chestiune, o serie de organizații sociale și oameni simpli se întreabă despre ce a făcut până acum guvernul nostru pentru a se repara acele lucruri, sunt nerăbdători să afle răspuns la întrebarea *ce s-a ameliorat de fapt până acum cu adevărat*. Trebuie ținut seamă și de faptul că există o serie de legături de rudenie, care leagă minoritatea noastră de cetățenii Iugoslaviei. Toate acestea au făcut să avem multe dificultăți în a pune obstacol ca aceste lucruri să iasă în public, căci la noi presa nu se găsește sub un control atât de strict.

A intervenit atunci cu remarca că aici nu este vorba despre niște ziare neoficiale, ci este *Borba*, organul CC-ului de Partid și de *Taniug*, agenția oficială de știri. Cu privire la *Borba* am precizat că ea este organul Uniunii socialiştilor și nu al CC-ului Partidului; din nou am insistat că e greu ca în împrejurările de la noi să împiedici la nesfârșit ca în presă să iasă în evidență așteptările publicului larg, iar acesta așteaptă răspunsul la întrebarea care-i cauzează această neliniște. Faptul e cu atât mai dificil dacă nu se întrevide perspectiva soluționării unei asemenea chestiuni; dacă nu se poate oferi și un răspuns la multele jalbe și întrebări puse, în sensul că rezolvarea problemei e pe calea cea bună și se așteaptă o soluționare de natură să mulțumească pe toți. Iar noi, pe baza evoluției de până acuma și a discuțiilor de până în prezent, din păcate, nu putem avea o asemenea confirmare.

Mi-a răspuns că trebuie să avem încredere că ei vor face totul posibil ca să fie eliminate toate motivele de neîncredere și că vor crea condiții pentru edificarea relațiilor de prietenie dintre țările noastre, că ei țin în mod sincer la aceasta și cred în buna voință reciprocă. Apoi, va încunoștiința CC-ul despre această discuție a noastră, ca această problemă să fie și acolo dezbătută. Voi știți, a adăugat el, „că la noi Partidul joacă rolul conducător, iar eu am doar un rol de legătură dintre CC-u și Guvern”. A continuat că, după aceea „vă vom da și răspunsul, având în vedere forma în care ați pus această întrebare.”

I-am mulțumit pentru primire și am exprimat speranța într-un răspuns favorabil și în convingerea că sincer ținem ca între țările noastre să fie instaurată prietenia și încrederea reciprocă. De aceea ne și străduim să fie eliminate toate piedicile din această cale, toate cele ce ar putea îngreuna această evoluție.

La urmă atmosfera a devenit mai puțin rece și ne-am despărțit cordial. M-a condus până la ieșire și încă odată mi-a strâns cu putere mâna.

⁶² Oficialul de presă al comuniștilor din Iugoslavia.

⁶³ Agenția de știri iugoslavă.

Impresia mea este că nu are prerogativele necesare de a se abate de la pozițiile generale anterioare ale lui Dej în această chestiune, deși numai era atât de convins în trăinicia lor. Teza lui Dej despre chiaburi a atins-o doar o singură dată și mai mult în treacăt (căci e greu să se dovedească corectitudinea ei). Lăsa impresia că nu este prea convins nici de justetea politicii lor în această chestiune și nici de trăinicia argumentației lor. Mai departe, că va adopta o linie lejeră de detensionare în această cauză, dar că nu se va implica hotărâtor pe această cale. Mai cu seamă dacă va avea de a face cu o rezistență puternică. S-a observat limpede că prerogativele sale sunt destul de restrânse și că de fapt Dej și Biroul politic trebuie să-și spună cuvântul și în acest caz, ca în orice altă problemă majoră.

București, la 19 octombrie 1955

Ambasadorul

Nikola Vuianovici (m.p.)

(Arh..., fasc. 56, dosar III, nr. 415376, 1–10)

13.

„Ambassade....

Bukureșt, 12 novembra 1955

Str. pov. br. 13

Dršavni sekretarijat za inostrane poslove, I odeljenje

Beograd

U prilogu vam dostavljamo zabelešku o razgovoru druga Ambasadora Nikole Vujanovića sa Mitinom, urednikom lista *Za čvrst mir i narodnu demokratiju*, u pet primeraka.

Smrt fašizmu – Sloboda Narodu!

Po naredbi Ambasadora

(Pečat)

Sekretar, Stevan Soć (m. p.)

Zabeleška

O razgovoru sa Mitinom na dan 7 novembra 1955

Ovih dana došao (je) iz Moskve posle dužeg odsustva. Kaže da zna da je Mikojan veoma zadovoljan boravkom i razgovorima u Jugoslaviji; zatim da se odnosi sasvim pozitivno razvijaju i da očekuju da će se i dalje još bolje razvijati. Potvrdio sam i dobacio da bi dobro bilo kad bi i s ostalima bilo tako. Na pitanje s kim imamo teškoća, pomenuo sam Madjarsku, a zatim pitanje naše manjine u Rumuniji. Upoznao sam ga s ovim drugim da ne bi bio jednostrano obavešten od Rumuna. Pravio se da mu nije poznato.

Kao uzgred je napomenuo da treba da o tome razgovaram s Dežom i Stojkom, jer on nema pravo da se upušta i meša u rumunske unutrašnje stvari. Rekao sam da sam s ovim upoznao i Deža i Stojku, a njemu ovo govorim samo kao odgovor na njegovo pitanje s kim imamo teškoća.

Zatim je isticao kako *on i njegov list čine mnogo u istočnim zemljama da se isprave greške prema Jugoslaviji*, da štampa u SSSR-u ima direktivu da **ne sme napisati ni slova kritičkog o Jugoslaviji**, <iako vaša štampa ponekad drukčije postupa u odnosu na SSSR>. Kada

(...)

U prilogu vam dostavljamo zabeleške drugova Minića, Popovića i Zupana sa Moghiorošom, Dragićem i Pintilijem, na dan 7 novembra ove godine...

(...)

Razgovor sa Al. Moghiorošom podpretsednikom vlade, 7 novembra 1955.

Prišavši mu čestitao sam mu praznik. On me zadržao pitajući šta ima novo, kako se sada stvari razvijaju, itd. Ja mu rekao da, za razliku od poslednjeg razgovora u leto, se u nekim stvarima napredovalo (kultura, trgovina i sport). Ali da stvar o kojoj smo ranije diskutovali (manjina) slabo ide. Dalje, razgovor po ovom pitanju preduzeo (je) on. Poznat mu razgovor Stoika – Ambasador.

Izlaganje počeo na sledeći način: Da je bio kod Deža prisutan razgovoru koji je ovaj vodio sa Guinom prilikom odlaska za Beograd. Da je Dež rekao sledeće: <Ideš u prijateljsku Jugoslaviju, celokupna tvoja aktivnost treba da se svede na maksimalno zalaganje na produbljavanju i proširivanju prijateljskih veza sa Jugoslavijom>. Dalje mu rekao da pažljivo proučava unutrašnji razvitak Jugoslavije, da uči iz naše stvarnosti, da pita drugove Jugoslovane i da će mu oni izaći u susret, da ih on poznaje i da će mu oni izaći u svemu u susret.

Dalje, da je bio takodje prisutan razgovoru Dež – Guina prilikom prvog Guininog referisanja. Da je Dež tom prilikom Guini rekao sledeće: <Ti nisi tamo nikakav inspektor i ne smeš se tako postaviti. (Guina izgleda govorio o njihovoj manjini kod nas). Rumuni u Jugoslaviji, to je stvar prijateljske Jugoslavije. Mi imamo puno poverenje da će Jugoslavija to rešavati kako treba>. Dalje mu Dež naredio da kod manjine ne ide i da se sa tim pitanjem ne bavi, već da se drži ranijih instrukcija, da pažljivo proučava jugoslovensku praksu i da i rumunska iskustva pruža jugoslovenskim drugovima, kao i obrnuto.

Celu ovu priču je izneo tako da podvuče stvar sa 'inspektorom', tako da sam došao u situaciju da mu kažem da <znači da smo mi inspektori zato što jedno opravdano pitanje postavljamo>. On je malo zastao posle ove primedbe, čime je potvrdio da ostaje pri tvrdnji o ulozi 'inspektora'. Zatim nastavio je, po njegovom mišljenju, između Rumunije i Jugoslavije stvotrena (je) solidna ekonomska baza koja će moći da posluži dobrome razvitku svih ostalih problema.

Opšti utisak: da su oni stvar diskutovali u CK. Teško (je) reći dali je Moghioroš pomagao ili odmagao, već izgleda prenosi stav CK i način diskusije koja se izgleda kretala starom linijom.

I sekretar
Milutin Popović (m.p.)

Razgovor sa Dragićem, ministrom unutrašnjih poslova, 7 novembra 1955.

Iskoristili (smo) priliku da se s njim upoznaju drugovi Zupan i Djordje Popović, tako da je razgovor jedno vreme vodjen u troje. Dragić bio raspoložen i prijateljski se odnosio prema nama. Ja u šali nabacio da koristim ovu priliku da upoznam Djordja Popovića, kao šefa konzularne sekcije sa ministrom unutrašnjih poslova, zbog toga što ova sekcija ambasade ima često posla sa njegovim resorom (kontrola stranaca).

Dragić odmah izašao sa pitanjem repatriiranja poštenih zatvorenika, rekao da to ide slabo sa naše strane, da je vraćeno svega 7 ili 8 ljudi i interesovao se zašto to tako sporo ide. Mi mu rekli da su u pitanju emigranti i da treba, pre donošenja odluke o repatriaciji, ispitati slučaj svakog pojedinca posebno. Dragić rekao da i oni imaju probleme sa njihovim emigrantima koji se posle amnestije vraćaju nazad u Rumuniji. Procedura je svuda ista, u svim zemljama emigranti dolaze u njihova predstavništva odakle bivaju odmah repatriirani. Kazao da oni primaju sve. (Mi primetili da su oni dali amnestiju za emigrante, dok mi nismo). Dragić nastavio, više u šali, da ima slučajeve i sa jedne i sa druge strane, da se emigranti, čekajući te procedure, ponovo ilegalno vraćaju u svoje zemlje.

Govoreći, zatim, uopšte o našim odnosima konstatovali smo zajedno sa njim da stvari dobro idu (trgovina, kulturna saradnja), pa sam zatim *ja pomenio manjinu kao pitanje koje ne ide* u korak sa pomenutim problemima. Pošto smo izneli stavove zasnovane na razgovoru našeg ambasadora sa Kivu Stojkom, pa taj susret i pomenuli, Dragić je najpre rekao da ne zna šta je Stojka rekao našem ambasadoru, a zatim da smatra da je to pitanje njihova unutrašnja stvar. Da bi mi bili u pravu da to pitanje postavimo kada bi samo Srbi bili deportovani na Baragan, ali da je tamo Srba najmanje, a mnogo više Madjara, Rumuna i drugih nacionalnosti. Mi smo nabacili da Srba baš nema malo, preko 5 hiljada; na šta je on najpre odgovorio da je manje, a zatim da <ima nešto, tako, oko 5000>. To je prvi put da neko od rukovodilaca priznaje ovaj broj. Na njegovu primedbu da se radi samo o kulacima i neprijateljima socijalizma, mi (smo) nabacili nekoliko primera puke sirotinje i učesnika u NOB. Ove primedbe su ga vrlo zainteresovale. Rekao da im pružimo sve takve primere, jer greške nisu isključene. Mi to izbegli, diskutujući o pitanju u celini. U toku razgovora, Dragić u jednom momentu, kao u šali, rekao da se ne seća da su oni ikad postavljali pitanje njihove manjine u Jugoslaviji. Ja rekao *da su Rumuni u Jugoslaviji u svojim kućama*, da ih niko nije dirao, dok sa Srbima ovde nije isti slučaj.

U daljem razgovoru, nasamo, Dragić ponovio njihov stav: da je to unutrašnje pitanje, da su progonjeni neprijatelji socijalizma. Ja mu rekao da smo i mi socijalistička zemlja i da kod nas neprijateljima socijalizma nema mesta, da je sastav naše nacionalne manjine pretežno slabog imovnog stanja, da je kulaka vrlo mali broj, itd. Rekao mu da ostale stvari idu dosta dobro, a da ovo pitanje, ukoliko se ne bude rešavalo, može samo da se komplikuje. On na kraju *obećao da će setvar ipak*

biti rešena povoljno, da po njegovom mišljenju mi više žurimo nego što to njima konvenira.

I sekretar
Milutin Popović (m.p.)”
(Arh. ..., 56, III, ..., br. 415378, str. 1–5)

TRADUCERE

.....

Consemnări

.....

Discuția cu Al. Moghioroș vicepreședintele guvernului, 7 noiembrie 1955

Apropiindu-mă de dânsul l-am felicitat cu prilejul zilei festive. El m-a reținut întrebându-mă ce mai este nou, cum evoluează lucrurile, ș.a. Eu i-am răspuns că, față de întâlnirea noastră precedentă de astă vară, în unele privințe s-au făcut progrese (în cultură, comerț și sport). Dar că, în chestiunea de care am discutat anterior (minoritatea), merge greu. Are cunoștință despre discuția dintre Stoica și ambassador.

A fost de față atunci când Dej a avut întrevederea cu Guină, cu ocazia plecării acerstuia în misiune la Belgrad. Dej i-a spus următoarele: „mergi în Iugoslavia prietenă, întreaga ta activitate trebuie să se concentreze la maxima angajare în vederea adâncirii și extinderii legăturilor de prietenie cu Iugoslavia.” Apoi i-a mai spus să studieze cu atenție dezvoltarea internă a Iugoslaviei, să învețe din experiența noastră, să-i consulte pe tovarășii iugoslavi căci aceștia îi vor ieși în întâmpinare în toate privințele.

Apoi, a fost de asemenea de față la discuția Dej – Guină, cu ocazia primei raportări din partea acestuia de la misiune. Cu acest prilej Dej i-a zis lui Guină următoarele: „– tu acolo nu ești niciun fel de inspector și nu ai voie să te porțorți într-un asemenea mod. (Guină se pare că a abordat problema minorității lor de la noi). Românii din Iugoslavia, aceasta este o problemă a Iugoslaviei prietene. Noi avem deplină încredere că Iugoslavia va soluționa aceste probleme așa cum trebuie.” În continuare Dej i-a dat ordin să nu meargă la minoritate [cu de la sine inițiativă, n. n.] și să nu se arate preocupat de această problemă, ci să se țină de instrucțiunile primite mai devreme, să studieze cu atenție experiența practică iugoslavă și la rândul său să pună la dispoziția tovarășilor iugoslavi experiența românească, precum și reciproc.

Întreaga poveste mi-a expus-o în așa fel încât să evidențieze chestiunea cu „inspectorul”, încât am fost pus în situația să-i răspund în sensul că „înseamnă că noi suntem un fel de inspector din cauza faptului că ridicăm o problemă bine motivată”. El a păstrat o tăcere interogativă la remarcă mea, prin care a și confirmat faptul că rămâne la aceeași părere, cu privire la rolul „inspectorilor”. A continuat apoi, cu părerea că între România și Iugoslavia s-a creat o bază economică solidă, care va putea cu succes să slujească unei dezvoltări pozitive a tuturor celorlalte aspecte.

Impresia generală: ei au discutat problema în CC. E greu de spus dacă Moghioroș a ajutat sau a obstrucționat, se pare că mai degrabă doar ne transmite poziția CC-ului și modalitatea discutării, care pare a fi în ton cu vechea linie.

Secretar I (de Ambasadă) Milutin Popovici (m.p.)

Discuția cu [Alexandru] Drăghici, ministrul afacerilor interne, 7 noiembrie 1955

Am folosit prilejul pentru a-i face cunoștință cu tovarășii Zupan și George Popovici⁶⁴, așa că discuția s-a desfășurat o vreme în trei. Drăghici era bine dispus și s-a raportat amical față de noi. Mai în glumă am observat că aceasta este o bună ocazie să-l introduc pe tovarășul Popovici, șeful secției consulare la ministrul afacerilor interne, și pentru faptul că această secție a ambasadei are adesea de lucru cu resortul internelor (în problema controlului străinilor).

Drăghici a ieșit imediat cu problema repatrierii deținuților „cinstiți”, ne-a spus că treaba merge greu din partea noastră, că au fost repatriați doar vreo 7–8 oameni și s-a interesat de ce așa de puțini. Noi i-am răspuns că este vorba despre emigranți și este necesar, înaintea aducerii deciziei despre repatriere, să cercetăm individual cazul fiecărui solicitant. Drăghici ne-a spus că și ei au probleme cu emigranții lor care, după pronunțarea amnistiei, se reântorc în România. Procedura este peste tot aceeași, în toate țările emigranții vin la reprezentanțele lor, de unde sunt apoi de îndată repatriați. A menționat că ei îi primesc pe toți. (noi am făcut observația că ei au dat emnistie pentru emigranți – cât timp noi nu). Drăghici a continuat, mai mult în glumă, că sunt cazuri și de o parte și de cealaltă ca emigranții, așteptând efectuarea procedurilor, să se întoarcă din nou ilegal în țara de baștină.

Vorbind apoi, despre relațiile noastre în general, am constatat împreună că lucrurile merg bine (comerțul, colaborarea culturală), și apoi *am pomenit eu minoritatea ca o problemă care nu merge în pas cu celelalte*. Deoarece am expus pozițiile noastre rezultate în urma discuției ambadorului nostru cu Chivu Stoica, făcând referire la acea întâlnire, Drăghici inițial a spus că nu știe ce i-a transmis Stoica ambadorului nostru, iar apoi că este vorba de o chestiune internă de a lor. Am fi avut și noi dreptate să ridicăm această problemă dacă în Bărăgan ar fi fost deportați numai sârbi; dar acolo sârbi sunt cei mai puțini, iar mult mai mulți sunt unguri [germani de fapt, n. n.], români și de alte naționalități. Noi am adăugat că sârbi nu sunt chiar atât de puțini, peste 5 mii; el a replicat inițial că sunt mai puțini, iar apoi că „da, sunt așa, cam la 5000”⁶⁵. Este pentru prima dată că cineva dintre conducători recunoaște o asemenea cifră. La obiecția lui că este vorba doar despre chiaburi și dușmani ai socialismului, noi am răspuns că sunt acolo cu precădere oameni săraci și participanți în lupta de eli-

⁶⁴ Auxiliari în Ambada de la București a Iugoslaviei.

⁶⁵ Ministrul de interne nu prea cunoaște datele despre cei deportați în Bărăgan: sârbi erau acolo în jur de 2800.

regiunile de graniță, dacă au rude peste graniță, fără de formalități mai complicate, așa cum a fost și în trecut, a și înaintat o propunere în acest sens(...)

Vuianovici

(Arh..., 56, III..., nr. 415203, 1-2)